

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in het Leidsch Dagblad: Een kwalitatieve inhoudsanalyse van framing van de ziekten cholera (1866), Spaanse griep (1918) en Covid-19 (2020)

Nijhof, Marguerite

Citation

Nijhof, M. (2023). *De evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in het Leidsch Dagblad: Een kwalitatieve inhoudsanalyse van framing van de ziekten cholera (1866), Spaanse griep (1918) en Covid-19 (2020)*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3632141>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Masterscriptie Journalistiek en Nieuwe Media

De evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in het Leidsch Dagblad

Een kwalitatieve inhoudsanalyse van framing van de ziekten cholera (1866), Spaanse griep (1918) en Covid-19 (2020)

Leidsch Dagblad

Marguerite Nijhof

1 juli 2022

Eerste lezer: Dr. J.P. Burger

Tweede lezer: Prof. dr. J.C. de Jong

Voorwoord

Mijn studententijd begon in het jaar 2018, toen ik literatuurwetenschap ging studeren aan de Universiteit Leiden. Dit eerste jaar was een chaotische, maar toch geweldige samenkomst van nieuwe ervaringen. In mijn tweede jaar ging ik het huis uit en kreeg ik het gevoel dat ik echt op eigen benen leerde staan, maar toen brak de coronapandemie uit. Plotsklaps stond het leven dat ik net had opgebouwd in Leiden op pauze. Studenten trokken massaal weer bij hun ouders in om niet op een studentenkamer van tien vierkante meter gevangen te zitten in thuisquarantaine, en ik was geen uitzondering. Mijn masterjaar was het eerste jaar dat ik weer ‘normaal’ aan de universiteit heb kunnen studeren. Het voelt dus een beetje tegenstrijdig dat deze scriptie nu al geschreven is, terwijl ik gevoelsmatig nog aan het begin van mijn studententijd sta.

Aangezien een groot deel van mijn studie in het teken heeft gestaan van het coronavirus, voelde het toepasselijk om in mijn masterscriptie onderzoek te doen naar de framing van deze ziekte. Ik vond snel aansluiting bij het scriptietutorial van het “Geschiedenis in Leiden” project en besloot mijn onderzoek uit te breiden naar de framing van andere ziekten in de geschiedenis van het Leidsch Dagblad, om zo mijn steentje te kunnen bijdragen aan het verder uitdiepen van de kennis over de Leidse persgeschiedenis.

Ik wil mijn begeleider Peter Burger bedanken voor al het meedenken, de bruikbare antwoorden op de lange lijsten met vragen die ik geregeld mailde en de uitgebreide feedback. Ook mijn ouders Juliette Nijhof en Peter Nijhof wil ik graag bedanken voor alle ondersteuning. Ik ben mijn vader erg dankbaar dat ik zijn uitgebreide medische bibliotheek mocht plunderen, en zonder de brainstormsessies met mijn moeder was ik nooit meer met mijn hoofd uit de 19^e-eeuwse berichtgeving opgedoken.

Samenvatting

Framing is het proces waarbij een maatschappelijk concept via een specifieke invalshoek aan het publiek wordt gepresenteerd in het nieuws. De manier waarop een concept door de journalist geframed wordt in het nieuws beïnvloedt de manier waarop het publiek een mening vormt bij maatschappelijke problemen.

Door middel van een kwalitatieve inhoudsanalyse van framing van de ziekten cholera (1866), de Spaanse griep (1918) en het coronavirus (2020) is een framingmatrix met *framing devices* en *reasoning devices* opgesteld. Naar aanleiding daarvan is een vergelijking gemaakt tussen de verschillende vormen van framing om zo tot een antwoord te komen op de vraag: “Hoe is de crisisberichtgeving van epidemieën uit het Leidsch Dagblad geëvolueerd?”

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	6
1. Theoretisch kader	8
1.1 Framing theorie	8
1.2 Metaforen	9
1.3 Frames en crisisberichtgeving van epidemieën	10
1.4 Soorten frames	11
1.5 Oorlogsframes, heldenframes en moordenaarsframes	12
1.6 Functies van frames	14
1.7 Framing bij verschillende ziekten	16
1.8 Conclusie	16
2. Methode	18
2.1 Corpus	18
2.2 Kwalitatieve inhoudsanalyse	18
2.3 Analyse onderzoeksgegevens	19
2.4 Validiteit en betrouwbaarheid	20
3. Historische en medische context	21
4.1 Leidsch Dagblad	21
4.2 Historische en medische context cholera	22
4.3 Historische en medische context Spaansche griep	22
4.4 Historische en medische context corona	24
4. Resultaten	26
4.1 Framing cholera	26
___ 4.1.1 Angst	28
___ 4.1.2 Deskundig verwijten	31
4.2 Spaanse griep framing	34
___ 4.2.1 Goedaardige boosdoener	36
___ 4.2.2 Medisch wetenschappelijk	38
___ 4.2.3 Adviserend opvoedkundig	41
4.3 Corona framing	43
___ 4.3.1 Gewelddadig	46
___ 4.3.2 Objectiviteit	47
5. Conclusie	49
5.1 Gewelddadige, angst en boosdoener framing	49

5.2 Verwijtende en adviserende framing	50
5.3 Evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën	51
6. Discussie	53
6.1 Belangrijkste resultaten	53
6.2 Beperkingen	54
6.3 Nadere interpretatie resultaten	54
___ 6.3.1 Verklaring van verschillen en overeenkomsten in framing	55
___ 6.3.2 Het effect van gewelddadige framing	57
6.4 Suggestie vervolgonderzoek	57
<i>Bibliografie</i>	58

Inleiding

Het woord epidemie is de afgelopen paar jaar vanwege de corona uitbraak veel in het nieuws geweest. Aan het begin van de crisis werd er nog gesproken van een mysterieuze ziekte uit Wuhan. Inmiddels is de hedendaagse berichtgeving over corona zo doorsnee geworden dat woorden als ‘groepsimmunitet’, ‘zelftesten’ en ‘3-G beleid’ nauwelijks meer extra toelichting behoeven. De berichtgeving is geëvolueerd naar aanleiding van de maatschappij die zich aan deze nieuwe realiteit conformeert. Berichtgeving over crisis verschilt van standaard berichtgeving. Bij een epidemie heeft de maatschappij er belang bij dat communicatie vanuit de overheid en gezondheidsorganisaties goed verloopt (Lee, Basnyat 2013, p.119). Door kennis van de ziekte en het voorkomen van de ziekte effectief over de bevolking te verspreiden kan de maatschappij als geheel de ziekte beter bestrijden. Naast de gezondheidszorg zelf is het journalistieke beroep dus ook een belangrijke actor in dit crisislandschap. Onderzoek naar crisisberichtgeving, en dus specifiek berichtgeving over epidemieën is van belang omdat het mogelijkheid tot reflectie op een maatschappelijk proces biedt. De coronapandemie is niet de eerste epidemie in de geschiedenis, en zal hoogstwaarschijnlijk ook niet de laatste zijn. Communicatie blijft zich ontwikkelen met de nieuwe technologische mogelijkheden. Het essentieel om te blijven reflecteren op de crisisberichtgeving. Zo kunnen er uitspraken worden gedaan over de effectiviteit van de berichtgeving en eventuele verbeterpunten aan de journalist worden voorgesteld om nog beter voorbereid te zijn tegen de tijd dat de volgende crisis uitbreekt.

Naast deze maatschappelijke relevantie is het ook wetenschappelijk gezien belangrijk om crisisberichtgeving te onderzoeken. Een aspect dat in mediastudies vaak onderzocht wordt is framing. Een frame biedt de lezer een lens waardoorheen de tekst gelezen wordt. Wanneer de manier waarop een probleem wordt gepresenteerd verandert, en dit ook de mening van de lezer bijstuurt, treden er ‘framing effects’ op. (Chong, Druckman 2007, p.104). Frames hebben invloed op hoe de boodschap aankomt bij het publiek. Hoe de media de uitbraak van een ziekte framen zou

zowel invloed kunnen hebben op hoe men het risico van de uitbraak inschat, als op hoe men belangrijke medische informatie verwerkt (Kott, Limaye 2016, p.42). Het publiek zal er niet dagelijks bij stilstaan hoe een bepaald verhaal gebracht wordt. In koppen dienen metaforen en stijlfiguren tot doel om de aandacht te grijpen, maar eventuele andere effecten van stijlfiguren blijven in het dagelijks leven misschien onopgemerkt. Onderzoek naar de effecten van frames helpt niet alleen om een duidelijker wetenschappelijk beeld te schetsen. Het vertelt ons meer over de psyche van de mens.

Hedendaagse crisisberichtgeving is beter te begrijpen wanneer die in haar historische context wordt onderzocht. Er bestaat veel onderzoek naar framing van epidemieën in het nieuws, en nog meer over framing als concept in het algemeen, maar er is nog relatief weinig onderzoek gedaan naar de geschiedenis of de evolutie van crisisberichtgeving van epidemieën. Deze theorie zal worden geformuleerd op basis van berichtgeving in het Leidsch Dagblad van de afgelopen twee eeuwen. Het corpus bestaat uit artikelen over drie verschillende ziekten: cholera, de Spaanse griep en het coronavirus voor de respectievelijke jaargangen 1866, 1918 en 2020. Door het Leidsch Dagblad door de eeuwen heen te volgen kan worden bijgedragen aan bestaande theorieën over crisisberichtgeving van epidemieën met deze Leidse casus.

De centrale vraag die dit onderzoek beantwoordt is: “Hoe is crisisberichtgeving van epidemieën door het Leidsch Dagblad geëvolueerd?” Over dit vraagstuk zal uitspraken worden gedaan op basis van een kwalitatieve inhoudsanalyse van framing. Naar aanleiding van de uitkomsten van deze analyse zal dit onderzoek de geschiedenis met de hedendaagse situatie vergelijken om zo een uitspraak te kunnen doen over hoe de berichtgeving van epidemieën geëvolueerd is. De uitkomsten van dit onderzoek zouden kunnen worden gespiegeld aan andere ziekten, gebieden en situaties om zo een algemener beeld van de evolutie van berichtgeving over epidemieën te schetsen.

1. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk biedt een toelichting bij het begrip framing. Aan de hand van literatuur over de framing theorie wordt uiteengezet wat framing precies inhoudt en wat frames voor effect op de lezers hebben. Dan wordt er middels eerder onderzoek een overzicht gegeven van theorieën over crisisberichtgeving van epidemieën en het belang van framing analyse bij berichtgeving over epidemieën. Hierbij wordt ingegaan op veel voorkomende frames en hoe ze tot stand komen. Daarnaast bespreek ik het onderscheid van een aantal functies van frames zoals die bij verscheidene andere onderzoeken zijn gecategoriseerd.

1.1 Framing theorie

Frames zijn een belangrijk onderdeel in de communicatie tussen de elite (politici, de overheid, de media) en de burgers. Bij het vergaren van informatie over maatschappelijke problemen en situaties moeten burgers bouwen op de media. Die problemen zijn vaak zodanig complex dat enige interpretatie gewenst is om te helpen begrip te genereren. Die interpretatie is het frame waardoor het probleem gepresenteerd wordt. Frames zijn dus nooit neutraal (Berinsky, Kinder 2006 p.641). De framing theorie kan verder verklaren welke mogelijke psychologische effecten een frame heeft op het gedrag van het publiek.

Robert Entman omschrijft framing als een proces waarin elementen van een waargenomen werkelijkheid tot een narratief worden gerangschikt dat een bepaalde interpretatie uitdraagt.

Framing vormt en verandert de interpretatie en voorkeuren van het publiek (Entman, 2007 p.164).

Framing is het proces waarbij mensen een bepaalde conceptualisatie van een probleem ontwikkelen, of hun gedachten over dit probleem bijstellen. (Chong, Druckman 2007 p.104).

Nieuwsberichtgeving is een vorm van verhalen vertellen, en zo'n verhaal wordt door de journalist met een bepaalde invalshoek gebracht. Die invalshoek is de lens, of het frame.

Frames worden ingezet als middel om een verhaal een bepaalde draai te geven. Entman omschrijft de term ‘agenda setting’ als een andere naam voor het succesvol uitvoeren van de eerste functie van een frame: het definiëren van problemen die de maatschappelijke aandacht waard zijn (Entman, 2007 p.164). Aangezien framing betrekking heeft op problemen die in de maatschappij spelen kan een frame pas succesvol zijn als de context waarop het frame zich baseert in het collectieve geheugen van het publiek aanwezig is. Ook moet de herinnering beschikbaar zijn, wat inhoudt dat deze met gemak uit het langetermijngeheugen kan worden opgediept.

Frames kunnen werken op drie niveaus: ze stellen informatie beschikbaar, maken deze informatie toegankelijk en maken bepaalde overtuigingen sterker in de beleving van het publiek (Chong, Druckman 2007 p.111). Er is veel onderzoek gedaan naar de achterliggende psychologische processen van de werking van frames. Framing effects kunnen worden geduid door de gedachtepatronen van de mens. Door gedachten of gevoelens aan te spreken reageert de mens op voorspelbare manier. Begrijpen hoe frames werken is dus essentieel om te begrijpen hoe het publiek een mening vormt (Shih et al, 2008 p.142). Om frames te begrijpen is het belangrijk om weten te waar een frame uit bestaat. “Strong frames often rest on symbols, endorsements, and links to partisanship and ideology,” (Chong, Druckman 2007 p.111). Los van de inhoud van een frame is het ook belangrijk om te onderzoeken hoe een frame technisch tot stand komt. Dit kan bijvoorbeeld zijn aan de hand van bepaalde stijlfiguren zoals personificaties, vergelijkingen of metaforen.

1.2 Metaforen

Bij het bespreken van politieke en sociale problemen maken we veel gebruik van metaforen. We gebruiken termen uit het hedendaagse leven om complexe problemen en situaties te bespreken. Dit heeft voor- en nadelen. Aan de ene kant stellen metaforen de mens ertoe in staat een probleem vanuit een nieuwe hoek te bekijken en zo nieuwe oplossingen te bedenken. Aan de andere kant is het gevaarlijk dat een metafoor maar een beperkt beeld van een situatie schetst (Boroditsky, Thibodeau 2013 p.1). Uit het onderzoek van Boroditsky en Thibodeau, waarin mensen gevraagd

werd verschillende metaforen met elkaar te vergelijken, kwam voort dat metaforische frames een belangrijke rol in het redeneerproces spelen omdat ze impliciet een representatie van het probleem concretiseren op een manier die ons naar een bepaalde oplossing leidt. Een metafoor waarop een frame berust kan een probleem behapbaar maken. Het stelt ons ertoe in staat dit probleem in een kader te plaatsen. Een complex probleem kan echter dus ook te eenvoudig of zwart-wit worden voorgesteld. Gerichtte framing kan leiden tot een illusie van eenvoud en slechte beleidsbeslissingen veroorzaken, zelfs bij experts. (Boroditsky, Thibodeau 2013 p.1). Een metafoor en dus het frame dat de metafoor faciliteert heeft effect op het handelen van de mens. De keuze voor een frame moet dus goed worden overwogen en is afhankelijk van het maatschappelijke probleem.

1.3 Frames en crisisberichtgeving van epidemieën

Een epidemie is een crisissituatie. Tijdens een crisis wordt alle communicatie in een 'dynamic news environment' gebracht. Dit is een nieuwsomgeving waarin nieuws meer gecontextualiseerd, gestructureerd en multidimensionaal is dan bij traditionele berichtgeving (Kott, Limaye 2016 p.47). Effectieve communicatie vanuit de overheid en gezondheidsinstanties is essentieel voor de respons op de epidemie. De overheid en deze instanties hebben de media nodig om belangrijke gezondheidsinformatie naar de burgers door te spelen. (Lee, Basnyat 2013 p.119). Frames in het nieuws gerelateerd aan gezondheidszorg en ziekten beïnvloeden het publiek in hun begrip, hun houding en handelen ten opzichte van deze problemen (Yu et al 2020 p.2). Anders dan bij chronische ziekten wordt berichtgeving over epidemieën gekarakteriseerd door een uitgesproken, urgente behoefte aan communicatie, maatschappelijke interventie en samenwerking in een klein tijdsframe. Daarbij is een epidemie een gebeurtenis die zich uitstrekt over langere tijd. Er zal hoogstwaarschijnlijk weinig lineaire ontwikkeling plaatsvinden, dus is constante communicatie tussen overheid, gezondheidsinstanties en burgers noodzakelijk (Lee, Basnyat 2013 p.121, p.129). Tijdens een epidemie is samenwerking en de oproep daartoe een belangrijk onderdeel van de respons op de crisis. Die respons wordt in goede banen geleid door het publiek te informeren over

de ziekte en welke maatregelen het moet treffen. De media streven er ook naar om vorm te geven aan publieke opinie over het verspreiden van de ziekte en de maatregelen die dit kunnen voorkomen (Nwakpu et al. 2020 p.193). Bij het vormen van die publieke opinie worden frames ingezet. De manier waarop men reageert is afhankelijk van de manier waarop het probleem gebracht wordt.

1.4 Soorten frames

In voorgaand onderzoek zijn al verschillende epidemieënframes vastgesteld, waarvan ik er een aantal veelvoorkomende zal benoemen. Ik focus hier op de effecten van het oorlogs- helden- en moordenaarsframe omdat die uit meerdere onderzoeken naar voren kwamen.

In een onderzoek van Kuang et al. werd middels een online vragenlijst onderzocht wat voor frame het beste werkt in de berichtgeving van corona. Uit de resultaten bleek dat deelnemers eerder geneigd waren om positief nieuws te delen dan negatief nieuws. Mensen komen in contact met onbekende gevaren en ervaren vooral negatieve emoties tijdens een epidemie. Berichtgeving uit het begin van de corona uitbraak legde vooral een focus op het snelgroeende aantal uitbraken en het gebrek aan medische hulpmiddelen. Dit zou ervoor gezorgd kunnen hebben dat mensen meer negatieve emoties ervoeren (Kuang et al. 2021 p.564). Uit het onderzoek kwam een aantal suggesties voor verbeterde framing voort. Allereerst is het belangrijk om positieve gevoelens te maximaliseren omdat dit kan resulteren in een groter vertrouwen van het publiek in het idee dat de epidemie te bestrijden is. Negatieve emoties moeten niet worden aangesproken omdat die angst kunnen opwekken, wat paniek bij het publiek veroorzaakt. Zo hebben grafieken als effect dat het opwekken van negatieve emoties wordt verminderd (Kuang et al. 2021 p.573). Uit ander onderzoek blijkt echter dat angst ook positieve effecten kan hebben op het bestrijden van epidemieën. Nwakpu et al. onderzochten Covid-19 framing in Nigeriaanse kranten. Ze kwamen tot de conclusie dat deze kranten hoge spanning onder het publiek genereerden door frequente toepassing van een “fataliteitsframe”, dat de nadruk legt op de toename van het aantal sterfgevallen. Door bredere

toegang tot informatie kan relevante informatie gemakkelijker worden verspreid waardoor onnodige angst wordt verminderd (Nwakpu et al 2020).

Staniland en Smith stellen in hun onderzoek dat de media angst en paniek vergroten door middel van kleurrijke en overdreven reportages van epidemieën. “Just as all members of a society are vulnerable to an epidemic in their midst, so too are all members of society vulnerable to the fears and open to the explanations and calls for action that an epidemic unleashes.” (Staniland, Smith 2013 p.321). Frames kunnen naast informeren dus ook angst zaaien, of het publiek juist geruststellen, wanneer de media goed-nieuws frames benutten. Angst kan een goede raadgever zijn en het publiek overtuigen om regels vanuit de overheid en gezondheidsorganisaties te volgen. Als er te veel angst is, breekt er echter paniek uit. Negatief nieuws wekt negatieve emoties op, en mensen blijken minder geneigd nieuws met negatieve frames te delen, waardoor informatie zich minder goed verspreidt over de gemeenschap.

1.5 Oorlogsframes, heldenframes en moordenaarsframes

Angst maakt een onderdeel uit van een frame dat door veel theoretici wordt aangehaald als het gaat om berichtgeving van epidemieën: het oorlogsframe. “Many have focused on the militaristic language (...) a type of language that has permeated discourses of immunology, bacteriology and infection for at least a century.” (Wallis, Nerlich 2005 p.2629). Zoals eerder vermeld kunnen frames bepaalde emoties aanspreken en de mening en het handelen van mensen sturen, dus is het belangrijk om na te gaan wat voor effecten dit veelgebruikte oorlogsframe heeft. Oorlogsmetaforen worden vaak ingezet als de dreiging dichtbij was. Het oorlogsjargon heeft het over tactieken en campagnes. Het presenteert de ziekte als een dreiging waar de natie zich als geheel tegen moet verzetten. Het roept dus op tot het samenkomen van mensen (Wallis, Nerlich 2005 p.2634). Wallis en Nerlich vergelijken berichtgeving over HIV en Aids met berichtgeving over de SARS epidemie uit 2003. Zij komen tot de conclusie dat er opvallend weinig gebruik werd gemaakt van de oorlogsmetaforen bij berichtgeving over SARS, terwijl die bij berichtgeving over HIV en Aids juist wel aanwezig

waren. Uit hun onderzoek bleek dat er in het geval van SARS sprake was van een ander dominant frame: het moordenaarsframe, een frame dat ook veel bij natuurrampen wordt ingezet. Door SARS als ‘killer’ en ‘stalker’ in het nieuws te brengen, en te stellen dat de ziekte levens eist, werd het probleem gepersonifieerd. Het wordt een enkele identiteit. Er zijn wel overeenkomsten tussen het moordenaar- en oorlogsframe, maar uiteindelijk is het feit dat het moordenaarsframe de ziekte tot een eenheid maakt relevant (Wallis, Nerlich 2005). De keuze van het frame beslist dus hoe het publiek het probleem ervaart, en ook in wat voor hoeken er wordt gezocht naar een oplossing. SARS werd in verband gebracht met het najagen van een mysterieuze moordenaar, terwijl HIV en Aids als een lange, voortdurende oorlog werden voorgesteld.

Oorlogsframes en militair taalgebruik brengen ook gevaren met zich mee. Khan et al bespreken in hun artikel de gevaren van het heldenframe en de oorlogsframes. Door medisch personeel als helden naar voren te brengen wordt het beeld te eenzijdig. Een complexe situatie wordt versimpeld, wat in sommige gevallen helpt begrip te genereren, maar in dit geval juist als effect heeft dat zorgpersoneel met zelfopoffering in verband wordt gebracht, dit ook ten dele vanwege het feit dat de helden frames overlopen in oorlogsframes. Ziekenhuismedewerkers staan aan de ‘frontlinie’, ze vechten tegen de ziekte. Het gevaar van gemilitariseerde taal in de geneeskunde, zelfs vóór COVID-19, is de valorisatie van agressie in plaats van ontvankelijkheid. Artsen worden soldaten, en de ziekte en patiënten worden de vijand. (Khan et al 2021 p.643). Het wordt vanzelfsprekend dat artsen en ander medisch personeel hun leven op het spel zetten om hun beroep uit te voeren, terwijl dat geen intrinsiek onderdeel van hun beroep uitmaakt. Daarnaast dragen oorlogsmetaforen volgens Khan et al ook bij aan xenofobie, omdat er beelden worden opgeroepen van ‘de Amerikaan’ tegen ‘de uitheemse vijand’ (Khan et al 2021 p.644). Kortom: een frame is niet enkel kleurrijk taalgebruik dat een boodschap versimpelt en beter doet blijven hangen. Er zitten haken en ogen aan bepaalde frames zoals oorlogsframes, die ook andere implicaties kunnen hebben. Het gevaar is dat bepaalde frames zo gebruikelijk worden, dat men er minder erg in krijgt dat ze in berichtgeving worden opgenomen en daar nog steeds hun effect teweegbrengen.

Ook op sociale media in de communicatie tussen mensen onderling werden veel oorlogsframes gebruikt, zoals bleek uit het onderzoek van Wicke en Bolognesi. Metaforen worden vaak gebruikt om verschillende aspecten van bepaalde ziektes zoals behandeling en symptomen te beschrijven. Zo worden oorlogsmetaforen bijvoorbeeld bij het ziekteverloop van kanker veel gebruikt. Deze metaforen worden door kankerpatiënten en doctors echter veelal verworpen vanwege de negatieve connotaties en impact die dit taalgebruik heeft. Zulke framing veroorzaakt angst en een gevoel van hulpeloosheid, wat negatieve implicaties voor kankerpatiënten kan hebben (Wicke, Bolognesi 2020 p.4). De patiënt wordt bij zo'n oorlogsframe gereduceerd tot een passief slagveld. Beter is het om het ziekbed met een reis te vergelijken. Het oorlogsframe blijft voorkomen in berichtgeving omdat het uit algemene kennis put die voor het individu makkelijk op te rakelen is, al is die kennis vaak niet gebaseerd op ervaring uit de eerste hand. Het is een simpel frame met een duidelijke goede en slechte kant (Wicke, Bolognesi 2020). Ook dit onderzoek komt tot de conclusie dat het gebruik van oorlogsframes angst zaait en tot verkeerd handelen kan aansporen. Het verdeelt gemeenschappen, compromitteert de democratie en zou het gebruik van daadwerkelijke militaire actie kunnen legitimeren (Wicke, Bolognesi 2020 p.5).

1.6 Functies van frames

Espinoza benutte in zijn onderzoek drie verschillende functies van frames: diagnostische frames die gaan over de identificatie van het probleem, prognostische frames die ingaan op mogelijke oplossingen en tot slot motivationele frames die oproepen tot actie in het verlengde van de prognostische frames (Espinoza 2021 p.4). Hij kwam tot de conclusie dat er bij de framing van dengue in Peruaanse kranten een discrepantie was tussen de prognostische en diagnostische frames. De berichten riepen veelal op tot hulp van de overheid, maar kaartten niet aan dat er structurele problemen waren, zoals het feit dat men ook op individueel niveau aan zelfbescherming kon doen door bijvoorbeeld geen oud water uit plastic bakjes te drinken. Er was een veelvoud aan diagnostische frames die de oorzaak van de slechte leefomstandigheden en het verspreiden van

dengue, namelijk El Niño, aan de kaak stelden, maar juist een afwezigheid van prognostische frames die de grotere milieuproblemen die ten grondslag aan epidemieën liggen aankaartten. Die uiteenloop, geconstateerd middels de framing analyse, duidt op een groter maatschappelijk probleem, namelijk dat gemedicaliseerde samenlevingen onderliggende sociale en economische oorzaken van epidemieën bagatelliseren (Espinoza 2021 p.8). Door de functie van frames in deze driedeling te analyseren kunnen structurele problemen worden blootgelegd.

Nog een opdeling van de functie van frames is die van episodische en thematische frames, die in meerdere onderzoeken gebruikt werd. Episodische frames leggen een focus op het wanneer, waar en hoe van een bepaalde gebeurtenis. Thematische frames gaan over een bredere context van de sociale, economische en historische achtergrond van de gebeurtenis (Staniland, Smith 2013 p.310-311). Episodische frames baseren zich vaak op sensationele en emotionele oproepen terwijl thematische frames meer de focus leggen op het verschaffen van achtergrondinformatie. Hierdoor helpen thematische frames het publiek om de samenhang tussen problemen te zien. Wat betreft berichtgeving over epidemieën zijn thematische frames effectiever dan episodische frames (Lee, Basnyat 2013). Lee en Basnyat concluderen in hun onderzoek dat de voorkeur van journalisten voor thematische frames zou kunnen betekenen dat die frames belangrijk zijn in berichtgeving bij epidemieën.

“Through thematic frames, context helps shape a pandemic into a “public” problem that is to be solved through community engagement and participation in prevention and containment efforts. The more thematic the coverage, the more likely it is that citizens will see the pandemic as appropriate for collective action.” (Lee, Basnyat 2013, p. 130).

Het is dus zinvol om bij een analyse van frames ook rekening te houden met het doel en de functie van het frame. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat bij berichtgeving over epidemieën een voorkeur uitgaat naar thematische frames die achtergrondinformatie bieden. Ook is er een verschil tussen

frames die oproepen tot actie en frames die enkel het probleem beschrijven. Tijdens een crisis is het belangrijk dat de maatschappij eensgezind het probleem aanpakt. Prognostische en motivationele frames die concreet advies kunnen bieden vanuit experts zullen veel worden ingezet.

1.7 Framing bij verschillende ziekten

Een laatste belangrijk punt met betrekking tot framing van epidemieën is de vraag of er een peil te trekken valt op framing wanneer men kijkt naar verschillende ziekten. Dit is voor mijn onderzoek relevant omdat ik de berichtgeving over meerdere ziekten in verschillende periodes zal analyseren. In een aantal onderzoeken werd er gekeken naar de verschillen in framing tussen chronische ziekten en epidemieën. De uitkomsten kwamen dan redelijk overeen in dat frames bij epidemieën in een dynamic news media environment meer gericht waren op snelle communicatie. Het waren frames die de maatschappij als eenheid tot actie riepen.

In het onderzoek van Shih et al. zijn er niet alleen meerdere ziekten onderzocht, maar zijn er ook drie verschillende periodes in het verloop van de *issue development cycle* vastgesteld (Shih et al. 2008). Het is moeilijk om te stellen of verschil in framing te maken heeft met het verschil tussen meerdere ziekten, of met in hoeverre de ziekte op het moment van berichtgeving als probleem op de politieke agenda staat. Dat is dan ook een van de vragen die het onderzoek beantwoordt: “Do media frames reflect intrinsic differences among these epidemic diseases or do they transcend issue specificity?” (Shih et al. 2008 p.143).

1.8 Conclusie

Efficiënte communicatie stelt burgers ertoe in staat adequaat op een epidemie te reageren. Framing is een belangrijk hulpmiddel in deze communicatie tussen de elite en de burgers, en dus een belangrijk onderdeel in de maatschappelijke reactie op de crisissituatie. Middels metaforisch taalgebruik wordt een probleem geconcretiseerd en minder complex de wereld ingestuurd. Hier ligt

echter een gevaar in dat framing een probleem te eenzijdig maakt, of dat een frame voor bepaalde partijen een onbedoelde negatieve connotatie met zich meedraagt.

2. Methode

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet welke methode wordt gebruikt om de evolutie van crisisberichtgeving van epidemieën uit de Leidse persgeschiedenis in kaart te brengen. Eerst volgt een toelichting bij de methode van kwalitatieve inhoudsanalyse. Vervolgens wordt verder uitgelegd waarom de keuze voor kwalitatieve inhoudsanalyse is gemaakt en hoe het onderzoek zal worden uitgevoerd. Tot slot wordt ingegaan op hoe de onderzoeksgegevens zullen worden geanalyseerd, en hoe de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek kunnen worden gewaarborgd.

2.1 Corpus

Het corpus met onderzoeksmateriaal zal bestaan uit berichten uit het Leidsch Dagblad over epidemieën uit drie verschillende eeuwen en over drie respectievelijke ziekten. Voor de periode januari-juli 1866: cholera, juli-november 1918 de Spaanse Griep en februari-juni 2020 corona. Na een eerste inzage van het materiaal bleek dat de berichtgeving van corona aanzienlijk uitgebreider was dan die van cholera en de Spaanse griep. Waar cholera en de Spaanse griep gemiddeld zo'n vijf berichten over de ziekte per dag in de krant hadden opgenomen, waren dat er voor corona op het hoogtepunt tussen de 50 en 80 per dag. Om toch een vergelijkbare periode in het verloop van de epidemie te kunnen beslaan is dus voor het samenstellen van het corpus van coronaberichtgeving gekozen voor een steekproefsgewijze samenstelling. De artikelen over cholera en de Spaanse Griep worden middels de zoekterm van de naam van de ziekte gevonden in het archief Historische Kranten, Erfgoed Leiden en Omstreken, de artikelen over corona worden middels de zoekterm 'corona' in de online database van de website van het Leidsch Dagblad gevonden.

2.2 Kwalitatieve inhoudsanalyse

Inhoudsanalyse kan worden opgedeeld in een kwantitatieve en een kwalitatieve variant. Bij het analyseren van framing in crisisberichtgeving wordt in andere onderzoeken vaak gebruik gemaakt

van kwantitatieve inhoudsanalyse, maar om uitspraken over het karakter van crisisberichtgeving van de afgelopen drie eeuwen te kunnen doen is het belangrijk om patronen te analyseren.

Kwalitatieve inhoudsanalyse is geschikt voor het beantwoorden van inventariserende vragen waarbij het gaat over het ontdekken van patronen en categorieën (Koetsenruijter, Van Hout 2018 p.141). Aangezien de onderzoeksvraag van dit onderzoek inventariserend van aard is, is dus voor kwalitatieve inhoudsanalyse gekozen. Deze onderzoeksmethode is geschikt om een classificatie en beschrijving van latente betekenis en context te bieden (Burla et al. 2008 p.113). De data zijn te typeren als eigenschappen en kwaliteiten van het onderzoeksobject (Koetsenruijter, Van Hout 2018 p.138).

Kwalitatieve inhoudsanalyse kan weer worden opgedeeld in twee vormen: inductief en deductief. Deductieve inhoudsanalyse houdt in dat de analyse structuur wordt geoperationaliseerd op basis van voorkennis (Elo, Kyngas 2007 p.107). Onderzoekers toetsen de implicaties van bestaande theorieën of verklarende modellen over het bestudeerde fenomeen. Ze gaan van theorie naar data of van een meer abstract en algemeen niveau naar een meer concreet en specifiek niveau (Graneheim 2017 p.30). Uit een inductieve kwalitatieve inhoudsanalyse komt een theorie voort. Tijdens de analyse zoekt de onderzoeker naar overeenkomsten en verschillen in de data, die worden beschreven in categorieën en/of thema's op verschillende interpretatie- en abstractieniveaus (Graneheim 2017 p.30). In dit onderzoek zal middels een inductieve analyse een theorie worden opgesteld over de manier waarop framing bij berichtgeving van epidemieën optreedt.

2.3 Analyse onderzoeksgegevens

Door inhoudelijk op zoek te gaan naar metaforen en andere stijlfiguren die op frames wijzen, zal worden gezocht naar patronen die leiden tot het classificeren van frames, die zullen worden opgenomen in een framingmatrix gebaseerd op onderzoek naar framing van Baldwin van Gorp (Gorp 2021, p.4).

Een frameanalyse gaat niet over het identificeren van een aantal losse elementen, maar heeft tot doel een volledig overzicht te geven van perspectieven die in een bepaalde cultuur gangbaar zijn, dit in de vorm van framingbundels (Gorp 2021, p.2). Een framinganalyse biedt een overzicht van perspectieven die in een bepaalde cultuur gangbaar zijn. Frames kunnen sociale fenomenen als problematisch, of juist niet problematisch definiëren. In het laatste geval is er sprake van een *counter-frame*. Een framingmatrix bestaat onder andere uit *reasoning devices* en *framing devices*. *Reasoning devices* vormen het onderliggende argument dat niet expliciet aanwezig hoeft te zijn in communicatie. *Framing devices* zijn de identificeerbare elementen die wijzen op een frame (Gorp, 2021, p.2). Aan de hand van deze framingmatrix zullen de verschillen en overeenkomsten tussen de gevonden frames uit de verschillende periodes met elkaar worden vergeleken, om zo tot theorieën over de evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in het Leidsch Dagblad te komen.

2.4 Validiteit en betrouwbaarheid

De validiteit van kwalitatieve inhoudsanalyse kan worden gewaarborgd door te testen of de geformuleerde aandachtspunten en categorieën goed aansluiten bij de onderzoeksvraag, en of de categorieën dekkend en niet-overlappend zijn (Koetsenruijter, Van Hout 2018 p.149). Door er rekening mee te houden dat de gedestilleerde frames elkaar niet overlappen kan de validiteit worden gewaarborgd.

De betrouwbaarheid van het onderzoek zal worden gewaarborgd door de beschrijving van de analyse zo transparant mogelijk te maken, en van voorbeelden te voorzien waar nodig. Op die manier gaat de lezer zo goed als het kan mee in de interpretatie van het materiaal en kan de lezer zien welke denkstappen er bij deze interpretatie zijn genomen.

3. Historische en medische context

Dit hoofdstuk biedt een beknopt overzicht van de historische en medische context rondom de drie ziekten cholera, Spaanse griep en corona. Ook volgt een korte hoofdlijn van de geschiedenis van de Leidse pers en het Leidsch Dagblad.

4.1 Leidsch Dagblad

Leiden bleef achter wat betreft de ontwikkeling van de pers, dus Leidenaren waren lang afhankelijk van nieuws uit andere steden. Omdat Leiden een goede verbinding had met andere steden was het gemakkelijk om de krant naar Leiden te halen. Daarnaast was Leiden in die tijd een boekenstad. Drukkers waren meer geïnteresseerd in het drukken van boeken, omdat ze minder belang hadden bij de goedkope publicatie van kranten. De eerste krant die in Leiden verscheen was geschreven in het Frans, omdat Leiden bij uitstek een migrantenstad was en een toevluchtsoord voor gevluchte Vlaamse protestanten en Franse Hugenoten. De Nederlandse burgers kwamen aan hun nieuwsvoorziening vanuit de andere steden, maar Franstalige inwoners hadden behoefte aan hun eigen informatievoorziening.

Berichtgeving in die tijd was minder gestructureerd dan de hedendaagse berichtgeving. De berichten volgden elkaar zonder aankondiging op, dus men moest goed op de hoogte zijn van de stand van zaken om de berichtgeving te kunnen volgen. De focus ligt vanaf het begin op binnenlands nieuws, handels- en scheepsnieuws. De enige indeling die gemaakt werd was op regio. Vanaf ongeveer de 18e eeuw verschijnt er berichtgeving over epidemieën in Leidse kranten. Voor die tijd werd ook dit soort informatie vooral verspreid via pamfletten. De Leidse pers kwam later op gang dan in andere steden, maar verder pasten de kranten inhoudelijk in het rijtje van andere kranten in die tijd. De Leidse kranten zijn ook later pas invloedrijker geworden. In de 18e eeuw was zowel de Republiek als de Nederlandse pers op zijn retour, maar Leidse kranten hielden wel allure (Beekman, 2022).

In 1860 verscheen de eerste oplage van het Leidsch Dagblad, uitgegeven door Albertus Willem Sijthoff, die een concurrent voor de Leidsche Courant in zijn woonplaats wilde oprichten. De eerste tien jaar werd nog veel geëxperimenteerd met de vorm van deze krant, maar uiteindelijk groeide het aantal abonnees gestaag (Maas, 1996 para. 7). In 2013 ging het Leidsch Dagblad over op tabloidformaat voor alle edities.

4.2 Historische en medische context cholera

Cholera is een bacteriële infectieziekte die wordt veroorzaakt door de *Vibrio cholerae* bacterie. Deze bacterie bevindt zich in grote hoeveelheden in ontlasting van besmette individuen. De ziekte wordt overgedragen via drinkwater besmet met fecaliën. Van cholera krijgt men diarree en braken, wat tot uitdroging kan leiden (Coutinho 2020, p.61). In 1817 begon de eerste cholera-epidemie in India. Deze duurde zes jaar. In 1832 kwam de ziekte naar Europa en daarmee ook naar Nederland. In arme gebieden, waar de hygiëne slecht was, stierven de meeste mensen. Men woonde dicht op elkaar en gebruikten de grachten als riolering. In 1832 wist men nog niet van virussen en bacteriën, dus dacht men dat ziektes zich door de lucht verspreidden in de vorm van kwade dampen, ook wel miasma genoemd (Coutinho, 2020, p.64-65).

Het corpus van de kwalitatieve inhoudsanalyse van dit onderzoek bestaat uit berichten geschreven over de vierde cholera-epidemie die uitbrak in 1863 en tot 1879 aanhield. Rond deze periode legden steeds meer artsen de link tussen het uitbreken van cholera en vervuild water (Coutinho, 2020 p.68). Halverwege het tweede kwartaal van de 19e eeuw trad er naar aanleiding van de cholera-epidemie dan ook professionalisering van ziekenhuizen en verbetering van sanitaire normen op, vanwege een officiële bezorgdheid over de stedelijke hygiëne (Boetzkes, 2020 p. 115).

4.3 Historische en medische context Spaansche griep

In mei 1918 is de eerste vermelding van de Spaanse griep, toen 'de Spaanse ziekte' genoemd, te vinden in een Spaanse krant. Deze griep begon echter technisch gezien niet in Spanje. Men is er niet

zeker van waar het exact begon, omdat er in China ook al gevallen waren. Vermoedelijk brachten Amerikaanse soldaten de ziekte naar Europa via de Franse haven, en verspreidde het zich vanuit daar over de rest van het continent. De reden dat de ziekte toch naar Spanje is vernoemd, is het feit dat de landen waar de Eerste Wereldoorlog heerste geen melding deden van ziekte in de krant. Dit soort berichten werd gecensureerd om onrust te voorkomen. Spanje, als neutraal land, deed dus als eerste melding van deze griep (Coutinho 2020, p.50).

De Spaanse griep is, anders dan cholera, een virale infectieziekte, en is vergelijkbaar met corona wat betreft symptomen aangezien het net als corona de longen aantast. Echter is het in feite een heel ander virus. De Spaanse griep is een influenzavirus, en corona is een coronavirus. Het verschil is dat een influenzavirus nog sneller kan muteren. Symptomen zijn onder andere: koorts, hoesten, spierpijn en zwakte (Coutinho 2020, p. 51).

“De Spaanse griep stak een op de drie mensen aan, in totaal een half miljard. Tussen het eerste geval, dat werd geregistreerd op 4 maart 1918 en het laatste, ergens in maart 1920, maakte hij een eind aan het leven van vijftig tot honderd miljoen mensen, dat is 2,5 tot 5% van de toenmalige wereldbevolking.” (Spinney 2017, p.16).

Maar al is deze ziekte een van de bekendere epidemieën uit de geschiedenis, aanvankelijk was de situatie niet zo ernstig. Het grootste probleem was dat veel mensen tegelijkertijd ziek werden. Daardoor vielen onderdelen van het dagelijks leven, zoals openbaar vervoer, tijdelijk stil. De tweede golf in het najaar was echter een stuk ernstiger, omdat men toen vaak ook longontstekingen opliep tijdens het ziekbed. Deze longontstekingen werden veroorzaakt door bacteriën. Men werd van de Spaanse griep vatbaarder voor longontstekingen omdat het slijmvlies van de longen door de Spaanse griep werd beschadigd, waardoor bacteriën makkelijker toe konden treden. Vanwege deze longontstekingen begon het sterftecijfer op te lopen; ze hadden in die tijd nog geen antibiotica dus de longontstekingen waren niet te behandelen. De Spaanse griep was dus eigenlijk niet de

voornaamste boosdoener, maar wel de aansteker van de epidemie. De ziekte verspreidde zich snel, vooral onder de jongeren, vanwege de oorlog (Coutinho 2020, p.51-52). Het corpus van de kwalitatieve inhoudsanalyse beslaat het eerste halve jaar van de uitbraak in 1918. Aanvankelijk was er inderdaad veel berichtgeving over uitbraken van de Spaanse griep onder militairen in het Leidsch Dagblad te vinden. De houding tegenover het gevaar was tijdens de eerste golf ook nog vrij optimistisch, tot er vermeldingen komen over de longontstekingen, dan begint de toon om te slaan.

In 1918 wist men nog niet van het bestaan van virussen af, maar was er wel een bewustzijn dat de ziekte zich door de lucht verspreidde (Coutinho 2020, p.53). In de berichtgeving kwam advies voor over het beperken van samenzijn in kleine ruimtes en het sluiten van scholen en uitgaansgelegenheden, vergelijkbaar met de maatregelen die ook met corona werden getroffen. Men droeg toen ook al mondkapjes, al zal dat, zo zegt Coutinho, nauwelijks effect hebben gehad. Steden waren dichtbevolkt en huizen slecht geventileerd, waardoor de Spaanse griep vooral in de steden huishield (Couthino 2020, p.54).

4.4 Historische en medische context corona

COVID-19, SARS-CoV-2 (severe acute respiratory syndrome corona virus 2) of corona, is de meest recente pandemie uit dit onderzoek. Onder een microscoop zagen de virusdeeltjes die deze ziekte veroorzaken eruit als een bolletje met een kroon, dus gaf men het de naam 'corona', Latijn voor kroon. Later werd het virus COVID-19 gedoopt, wat staat voor "Corona Virus Disease '19". De berichtgeving van het eerste halve jaar van de uitbraak in Nederland is in het corpus van dit onderzoek opgenomen, en toen stond de ziekte nog bekend als corona, dus dat is de naam die vanaf nu zal worden aangehouden.

Corona is een virus dat deel uitmaakt van de Coronaviridae subfamilie, bestaande uit virussen die voornamelijk voorkomen bij vogels en vleermuizen. Dit virus kan muteren en zo ook mensen en andere dieren besmetten. (Platto et al. 2020 p.3). Dit is in 2019, in de Chinese stad Wuhan gebeurd. In December 2019 begon het op te vallen dat zich in China steeds meer gevallen van

longontstekingen voordeden. Een maand later werd het coronavirus geïdentificeerd. Al snel groeide het aantal besmettingen exponentieel en gingen landen in quarantaine in een poging verdere verspreiding van het virus te voorkomen. Dit virus is niet het eerste coronavirus dat zich in de wereldgeschiedenis voordoet. In 2003 deed er al een variant van deze ziekte de ronde, maar dit was een onschuldiger virus dat zich langzaam verspreidde en alleen een milde verkoudheid veroorzaakte. Al snel werd duidelijk dat dat bij deze variant van het virus niet het geval was. Op 21 februari 2020 werd het eerste geval in Nederland geconstateerd (Goudsmit 2021, p.11-13).

4. Resultaten

Dit hoofdstuk biedt een toelichting bij de framingmatrix met de geïdentificeerde framing van cholera, de Spaanse griep en corona. Er worden voorbeelden gegeven aan de hand van (fragmenten van) berichtgeving van het Leidsch Dagblad.

4.1 Framing cholera

De twee frames die zijn geconstateerd bij berichtgeving over cholera in 1866 zijn het angstframe en deskundig verwijten. Bij het angstframe is er sprake van poëtisch taalgebruik en personificaties, vergelijkingen en metaforen. De ziekte wordt met negatieve, gewelddadige zaken vergeleken zoals moordenaars, storm, een plaag of een roofdier. Het deskundig verwijten frame legt een nadruk op de adviezen van hoger opgeleide experts en het feit dat de lager opgeleide bevolking en gemeentes van drukbevolkte steden deze adviezen onvoldoende opvolgen.

<i>Cholera frames</i>	Culturele thematiek	Probleemdefinitie	Consequenties	Morele en emotionele basis	Oplossingen/acties	Stijlfiguren en woordkeuze
Angst	Een angstig gevoel voor het onbekende.	Men weet onvoldoende over cholera.	De ziekte is niet effectief te bestrijden vanwege gebrek aan kennis en middelen.	Wanhoop, waarschuwing.	Zich behoedzamer opstellen tegenover cholera.	Metaforen, vergelijkingen, personificaties. Storm: “woeden”, roofdier: “tot prooi kiezen”, moordenaar: “ten grave slepen”, “, plaag: “vermenigvuldigt zich”, onwelkome gast: “Ziekte treedt binnen”, “Bezoeken”, “ontvangen”, oorlog: “Verwoesting aanrichten”, “ziekte bestrijden”, “plichtsgetrouw gevallen zijn”.
Deskundig verwijten	Superioriteit van hoger opgeleiden.	De lager opgeleide bevolking negeert adviezen van experts en blijft vervuild water drinken.	De ziekte blijft in circulatie en meer mensen overlijden.	Respect voor de wetenschap.	De bevolking luistert naar experts. De gemeente verbetert hygiënische omstandigheden in de steden.	Gebruik van gebiedende wijs, “kwaal verergerd”, “Minder ontwikkelde bewoners”, “plicht”

4.1.1 Angst

Het angstframe wordt gekenmerkt door personificaties, een stijlfiguur waarbij menselijke eigenschappen of acties worden toebedeeld aan een onderwerp dat normaal niet over zulke eigenschappen kan beschikken, metaforen en vergelijkingen. De personificatie van cholera verloopt in grote lijnen voornamelijk op twee manieren: door middel van werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden. Door een probleem te personifiëren is het makkelijker te concretiseren voor het publiek. Een ziekte kan een abstract concept zijn, zeker in de 19e eeuw toen men er nog niet precies van op de hoogte was wat cholera precies is, en wat het veroorzaakt.

Ook komen binnen dit frame gewelddadige vergelijkingen en metaforen voor in de vorm van cholera als moordenaar, storm, plaag of roofdier. Cholera wordt vergeleken met of gepresenteerd als iets negatiefs. Hieronder volgt een opsomming van enkele voorbeelden van de frames die uit de kwalitatieve inhoudsanalyse naar voren kwamen.

“De cholera schijnt te Brest te hebben opgehouden. Na aldaar in het geheel 230 personen ten graven te hebben gesleept ...” (7.02.1866).

‘Ten graven slepen’ voegt als personificatie kleur aan het bericht en maakt dat het publiek zich een beeld vormt die de ziekte meer als een entiteit afschildert. Een bericht van een maand later vermeldde:

“De cholera woedt sinds enige dagen te Diekirch met eene kracht, die men niet meer van de ziekte gewoon was. Na eerst talrijke slachtoffers in min gegoede standen te hebben gemaakt, heeft zij nu de burgerij en de gegoeden tot prooi gekozen.” (13.03.1866)

De cholera ‘woedt’ als een storm. De verwoording ‘een kracht die men niet van de ziekte gewoon was’ doet vermoeden dat de ziekte een persoon is van wie men iets gewend kan zijn. Een ziekte op

zich heeft geen ‘kracht’ zoals een persoon een bepaalde handeling met meer of minder kracht kan uitvoeren. Ook ‘maakt’ de ziekte slachtoffers in dit citaat. Dit is tevens een verwoording die onder het moordenaarsframe valt. Echter worden de slachtoffers later in het citaat ook als prooi omschreven.. Er wordt gesproken van ‘de voortplanting’ van de ziekte. In het geval van vergelijking met roofdieren wordt de besmette populatie afgebeeld als zwakker. Een roofdier staat in de rangorde roofdier-prooi immers bovenaan, dus het speelt in op een gevoel van angst dat in de berichtgeving zowel impliciet als expliciet naar voren komt. Cholera wordt geframed als iets waar men bang voor moet zijn.

“De zozeer gevreesde cholera (...) God geve, dat het gerucht onwaarheid behelze en ver van onze kusten verwijderd blijve!” (19.01.1866).

“Alle middelen, om de ramp tegen te gaan, zijn met onmacht geslagen. (...) alles vergeefs. De ontmoediging is ten top gestegen, alles vlugt.” (13.03.1866).

“(...) voegde zich het gerucht van den aantocht der cholera. (...) Wij leven in een tijd van crisis, en hoe zal daarvan het einde zijn? De veeziekte en de cholera hebben zoo te zamen als ieder in het bijzonder weder aan het licht gebracht, dat de wetenschap onmachtig is, om haren aard, hare oorzaken en hare voortplanting, benevens afdoende middelen van genezing aan te wijzen.” (Leidsch Dagblad, 31.04.1866)

Nog een vergelijking die voorkomt binnen het angstframe is Cholera als onwelkome gast. De ziekte wordt gepresenteerd als een uitheems gevaar of een onbekende vreemdeling die het land binnendringt. Het speelt daarbij ook in op onheilspellende, angstige gevoelens.

“Bijna vijfendertig jaar geleden openbaarde zich voor het eerst de cholera asiatica in Nederland en nog wordt zij als een onbekende ontvangen en gevreesd.” (31.04.1866)

“Nu de cholera tegen wil en dank aldaar die mense is komen bezoeken, (...) De cholera heeft nu vrije entrée, en treedt zonder geweld ongehinderd binnen.” (09.06.1866)

“Te Amiens, Angers en Saint Nazaire is de cholera weder uitgetrokken. In Nantes richt zij groote verwoestingen aan. Men vreest dat zij ook Parijs weder zal bezoeken.” (20.06.1866)

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat oorlog veelal vergeleken wordt met (het bestrijden van) een epidemie. In de berichtgeving over cholera zijn deze vergelijkingen met oorlog ook aanwezig. Deze zijn ondergebracht bij het angstframe omdat ook hier ene nadruk ligt op een uitheems gevaar of gewelddadige binnendringer. De omgang met cholera wordt niet alleen letterlijk een strijd genoemd. Ook zaken die aan oorlog voeren verwant zijn duiden op dit frame in de berichtgeving.

“In Spanje rigt zij groote verwoestingen aan.” (12.01.1866).

“(...) monument ter nagedachtenis van hen, die bij het heerschen der cholera aldaar als offers hunner plichtvulling zijn gevallen.” (7.02.1866).

“(...) te twee uren van dien dag bezweek hij aan de ziekte, welke hij uit Rotterdam had medegebracht, en door tijdig ingeroepen hulp wellicht met goed gevolg had kunnen bestreden worden.” (11.04.1866).

De ziekte zou verwoesting aanrichten, als een leger dat door de stad trekt. Slachtoffers zijn plichtsgetrouw ‘gevallen’ als soldaten in een strijd, en de ziekte zelf had ‘bestreden’ kunnen worden. Deze oorlogsretoriek benadert het probleem vanuit een gewelddadiger hoek. Naast het opwekken van angstige gevoelens roepen deze vergelijkingen met oorlog ook een gevoel van strijdlust op bij de lezers en zet aan tot het vormen van een verenigd front.

4.1.2 Deskundig verwijten

Het tweede frame dat gevonden is in de berichtgeving over cholera is dat van deskundig verwijten. Wanneer er berichtgeving werd gedaan over doctoren, werd er een nadruk gelegd op deskundigheid. Vanuit die deskundigheid wordt kritiek geuit op het volk en soms ook de gemeente. Dit frame draagt een respect richting de wetenschap uit en spoort zowel de (lager opgeleide) bevolking als verscheidene gemeentes aan op de deskundigheid van experts te vertrouwen.

“Dr Bleeker heeft menige cholera-epidemie bijgewoond en zijn wenken zijn alzoo die van een man met ervaring. (...) geeft hij het volgende recept, waaraan in Indië duizenden en duizenden, die het tijdig gebruikten, het behoud van hun leven te danken hadden.” (26.03.1866)

Geneeskunde studenten werden vanwege het heviger worden van de uitbraak als medische hulptroepen ingezet. Ook in deze berichtgeving werd er een invalshoek gekozen vanuit een deskundig standpunt.

“(...) zullen zijn choleralijders doelmatig te behandelen, indien men van hunne hulp zoude moeten gebruik maken.” (Leidsch Dagblad, 07.04.1866).

Bij dit soort berichtgeving vanuit een medisch-deskundig invalshoek is als rode draad te ontdekken dat de toon tegenover de bevolking vaak van belerende aard is.

“(...) De militaire autoriteit heeft als voorzorgsmaatregelen tot wering der cholera bepaald, dat het den soldaten in de kazerne des morgens zal verboden worden koud water te drinken, en in hun plaats van dien koffie zal gegeven worden, dat de reveille in plaats van des morgens te 5 uren, te 7 uren zal worden geslagen, dat slechts eenmaal daags zal worden geëxerceerd, en dat gedurende het heerschen der ziekte niet met provoostarrest of politie-zaal zal gestraft worden; voorts is aan ieder sergeant-majoor een flesch met het bekende heilmiddel van Dr. Bleeker gegeven, om dat bij het minste teeken der ziekte aan den lijder voorloopig toe te dienen.” (17.04.1866)

De verwijtende toon die veelal met de nadruk op deskundigheid gepaard ging, was over het algemeen gericht op het (lager opgeleide) volk. De lager opgeleiden negeren het advies van experts om geen vervuild water te drinken. Ook de gemeente wordt verweten dat er niet genoeg aandacht besteed wordt aan de hygiënische omstandigheden in de steden.

“In plaats van terstond medische hulp in te roepen, heeft hij door het voortdurend drinken van koud water de kwaal verergerd, die eindelijk bleek cholera te zijn.” (11.04.1866)

“(...) Vrees en onmatig gebruik van sterken drank zijn volgens Dr. French de voornaamste oorzaken van de cholera.” (23.04.1866)

“Verspreid de kennis den plicht, dat te moeten doen, onder het volk, niet met eene circulaire, maar help dat volk als een bijgelovig volk, dat bij duizenden het boekje van dokter Bleeker koopt, en zijn drankje in huis neemt, maar door rottige dingen omgeven is, en in dat boekje en dat drankje heil, in de rottende voorwerpen geen onheil ziet.” (15.06.1866)

“Men behoeft niet te vragen van waar de daar aanwezige verpestende stank komt; ziet maar even in de gracht en onwillekeurig roept men: Waartoe dient die modderpoel, bijna niets geen water! - modder, alles modder! - Nu de cholera tegen wil en dank aldaar die mense is komen bezoeken, hebben velen uit voorzorg, en tot verkrijging van versche lucht, reeds dadelijk deuren en vensters opengezet. In plaats zij hier nu mede hun doel bereiken, gebeurt juist het tegendeel.” (09.06.1866)

In het volgende citaat komen de deskundigheid van het medisch personeel, de verwijtende toon tegenover het volk en de karakterisering van cholera als angstaanjagende moordenaar en oorlog samen:

“(...) die maatregelen slechts ten deele het doel treffen, omdat zij niet door de eendrachtige medewerking van alle ingezetene worden ondersteund. Vele van de minder ontwikkelden onder de bewoners dier stad blijven den hun gegeven goeden raad in den wind slaan, gaan zorgeloos voort met het gebruik van slecht drinkwater, het verontreinigen van den bodem, dien zij bewonen, en met zoo vele andere onvoorzichtige handelingen meer, en zijn daardoor de oorzaak dat de ziekte sneller en moorddadiger voortwoedt, dan bij toepassing der door de ervaring geijkte middelen onder hoogerer zegen verwacht zoude mogen worden. Die zorgelozen moeten dus met aandrang gewezen worden op de noodlottige gevolgen van hunner handelingen, (...) Waar reinheid in en om de woningen bevorderd en verkregen wordt, waar men een geregelde en matige leefwijze volgt onder het genot van voedzamere kost, zuiver drinkwater en behoorlijke kleeding en dekking, daar wordt het vermogen, om aan den aanval der cholera weêrstand te bieden aanzienlijk verhoogd, en daar wordt niet alleen een weldaad bewezen aan de bewoners zelve, maar tevens ook de gehele stad voor dreigend onheil behoed.” (13.06.1866)

4.2 Spaanse griep framing

De drie frames die uit de kwalitatieve inhoudsanalyse zijn gedestilleerd voor de berichtgeving van de Spaanse griep uit 1918, zijn de Spaanse griep als ‘goedaardige boosdoener’, medisch-wetenschappelijk en adviserend-opvoedkundige framing. Aanvankelijk was men niet zo gealarmeerd door de ziekte omdat de eerste golf zonder al te veel sterfte verliep. Toen sterfte toe begon te nemen naar aanleiding van longontstekingen was er een verschuiving te zien in het goedaardige-boosdoenerframe. Dan verschijnt er oplossingsgerichtere berichtgeving, waarbij het vertrouwen in de wetenschap gesteld wordt. Dit gaat gepaard met adviserende en opvoedkundige berichten die de mensen aansporen tot het opvolgen van maatregelen.

<i>Spaanse griep frames</i>	Culturele thematiek	Probleemdefinitie	Consequenties	Morele en emotionele basis	Oplossingen/acties	Stijlfiguren en woordkeuze
Goedaardige boosdoener	Een kwaal, maar zonder serieuze gevolgen.	De Spaanse griep is een milde ziekte die onderdelen van de samenleving stillegt.	Het volk wordt ziek maar hoeft zich over de gevolgen van de ziekte niet of nauwelijks zorgen te maken.	Hoopvol, voorzichtig positief, optimisme.	Men houdt goede moed en is gerustgesteld.	“Kwaadaardig”, “goedaardig”, “boosaardig”, “karakter”, “aard”, “onschuldig”.
Medisch wetenschappelijk	Het vertrouwen in de medische wetenschap.	Er is te weinig bekend over de oorzaak en bestrijding van de Spaanse griep.	Men weet niet hoe verspreiding van de ziekte het beste voorkomen kan worden waardoor de epidemie verergert.	Vertrouwen in de wetenschap, rationaliteit.	Nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen en artsen zullen oplossingen bieden voor de epidemie.	Nadruk op (weinig toegelicht) medisch jargon, “ziekteverschijnselen”, “inspuitingen”, “sterftecijfer”.
Adviserend opvoedkundig	Het volk kan worden opgevoed door advies of uitleg.	Het volk volgt de adviezen vanuit de gemeente niet nauw genoeg op.	De ziekte blijft zich verspreiden en er doen zich steeds meer sterfgevallen voor.	Burgerlijke gehoorzaamheid, collectivisme.	De bevolking voorkomt onderling contact en luistert naar overige adviezen van experts.	Aansprekingen: “wij hebben horen mopperen...”, “Het is daarom dat ik hulp inroep”.

4.2.1 Goedaardige boosdoener

Een opvallende trend is aan de hand van de inhoudsanalyse bestempeld tot het frame van de Spaanse griep als ‘goedaardige boosdoener’. Dit frame kwam voornamelijk voor aan het begin van de golf, en evolueerde met het verloop van de golf mee. De ziekte werd steeds negatiever afgebeeld op basis van karaktereigenschappen, alsof het een persoon met een karakter is. Woorden als ‘goedaardig’ en ‘kwaadaardig’ worden gebruikt om de ziekte te omschrijven.

“De voorzitter dr. Hernando, noemde de voornaamste kenmerken der ziekte: koortsverschijnselen en storing in de ademhalingsorganen, de eerste met goedaardige symptomen” (18.07.1918)

“Ook te ’s-Gravenhage zijn in de laatste dagen verschillende gevallen van Spaansche griep geconstateerd. Voor het grootste gedeelte was de ziekte van lichten aard.” (22.07.1918)

“In verschillende plaatsen des lands hebben zich nieuwe gevallen van de Spaansche griep voorgedaan. De ziekte, die een zeer goedaardig verloop heeft, breidt zich gelukkig niet in sterke mate uit.” (23.07.1918)

“Hieraan wordt nog toegevoegd, dat terwijl de ziekte tot dusver in het algemeen geen kwaadaardig karakter vertoont.” (26.07.1918)

“Vooral waar de ziekteverschijnselen na 2 of 3 dagen lytisch verdwenen, mag er gesproken worden van een zeer goedaardige panepidemie. Zoodat er geen enkele reden tot ongerustheid is.” (27.07.1918)

Wanneer de epidemie heviger wordt, worden de berichten over het karakter van de Spaanse griep geleidelijk negatiever, al wisselen berichten die de griep in een positiever daglicht stellen de

negatievere berichten aanvankelijk nog af. In deze opeenvolging van berichten is te volgen hoe het ‘karakter’ van de Spaanse griep voorzichtig steeds negatiever wordt omschreven.

“Op ’t gesticht (...) komen een honderd gevallen van Spaansche griep voor (...) Tot op heden heeft de ziekte, gelukkig, nog geen kwaadaardig karakter.” (23.10.1918)

*“De burgemeester der Gemeente Leiden vestigt de aandacht van de ingezetenen op het gevaar, dat het bijeenkomen van een groot aantal personen in één lokaal oplevert voor het opdoen van de besmetting met-, en de verspreiding van de smetstof der zoogenaamde Spaansche griep, waaraan een aantal personen in deze gemeente lijdende is en **welke epidemie een niet geheel onschuldig karakter draagt.**” (02.11.1918)*

“De griep breidt zich te Tiel verbazend sterk uit en neemt een kwaadaardig karakter aan.” (06.11.1918)

“Leiden is een der eerste gemeenten, die, zoor zoover het van overheidsmaatregelen afhangt, heeft getracht de uitbreiding en verspreiding der z.g. Spaansche ziekte, welke hoe langer hoe meer een ernstig karakter heeft aangenomen, tegen te gaan.” (07.11.1918)

“Overwegende: dat nog steeds een groot aantal personen lijdende is aan de z.g. Spaansche Griep; dat deze ziekte nu eens onschuldig, dan eens een zeer bedenkelijk karakter draagt en in het laatste geval veel slachtoffers eischt.” (08.11.1918)

Dit frame belicht de situatie vanuit optimistische hoek. Dit hangt samen met de situatie in Leiden op dat moment. De ziekte brak aanvankelijk alleen onder militairen uit en werd over het algemeen goed doorstaan met weinig tot geen overlidingsgevallen. De Spaanse griep werd nog wel vermeld in

het nieuws omdat het opvallend was dat veel mensen tegelijkertijd ziek werden waardoor delen van de samenleving stil kwamen te liggen, maar over het algemeen bleef de angst op afstand totdat zich bij de tweede golf langzaamaan steeds meer sterfgevallen gingen voordoen.

4.2.2 Medisch wetenschappelijk

Nadat het karakter van de Spaanse griep van goedaardig naar kwaadaardig was omgeslagen, verscheen er berichtgeving over wetenschappelijke ontdekkingen en onderzoeken naar de Spaanse griep in het Leidsch Dagblad. Berichtgeving over artsen of andere wetenschappelijke experts was over het algemeen feitelijk en bevatte ingewikkelde medische vaktermen met opvallend weinig toelichting.

“Gastrische en nerveuze ziekteverschijnselen werden zelden waargenomen, daarentegen vaker pseudomeningitisische verschijnselen. Over de behandeling zeide dr. Hernando, dat een speciaal geneesmiddel er niet bekend was.” (18.07.1918)

“Het is hem gelukt de geneeswaarde vast te stellen van terpentijnsputingen in de aderen, waardoor verschillende pathogene microbeorganismen in de kiem worden gedood.” (10.08.1918)

“Weenschen dokter Leitner, die zegt dat de verwekker van de Spaansche griep de Streptococcusbacil is, die gedood kan worden door een insputing met sublimaat. (...) Het sterftecijfer is van 80% gedaald naar 0.” (31.01.1918)

Bij deze berichtgeving wordt ervan uitgegaan dat het volk geen uitleg van termen als ‘gastrische en nerveuze ziekteverschijnselen’ of ‘pseudomeningitisische verschijnselen’ behoeft. Dit frame uit een vertrouwen in de wetenschap en beroept zich op de rationaliteit.

Nieuwe medische vorderingen werden over het algemeen lovend beschreven door Het Leidsch Dagblad. Wetenschappers en artsen waren de helden die de epidemie tot een einde zouden brengen. Toch lijkt er ook een bepaalde onzekerheid te zijn wat betreft de juiste vorm van handelen. Er is een honger naar antwoorden en richtlijnen wat betreft de omgang met de epidemie. Het medisch deskundige frame is een objectievere vorm van framing die de wetenschap zelf in een afstandelijker licht stelt. Artsen en wetenschappers worden echter als helden of verlossers afgebeeld. Dit is te illustreren aan de hand van een tweetal berichten over een Amsterdamse arts die naar aanleiding van experimentele behandelingen uit het buitenland besloten heeft zijn met de Spaanse griep besmette patiënten een (zo is inmiddels bekend, zeer giftige) kwikoplossing in te spuiten.

“Een kranig geneesheer: (...) Enkele dagen geleden hebben wij (...) melding gemaakt van (...) bericht omtrent een door een Weensch geleerde met succes toegepast geneesmiddel tegen de Spaansche griep, namelijk een inspuiting met sublimaat. Niettegenstaande hier te lande dag aan dag honderden jonge levens aan deze kwaadaardige ziekte ten offer vallen, hebben tot onze verwondering de Nederlandse medici niet aanstonds de handen ineengeslagen om door een gecontroleerde toepassing van dit middel op ruime schaal, onverwijld na te gaan of de sublimaat-injectie inderdaad ook bij ons een zoo heilzame uitwerking zou hebben als te Weenen het geval is, waar het aantal sterfgevallen van tachtig procent op nul kon worden teruggebracht. Ook van regeeringswege, is tot dusver weinig of niets gedaan om het kwaad te beteugelen. Sommige gemeentebesturen zijn zoo verstandig geweest de scholen te sluiten (...) Hopelijk zullen velen zoo verstandig zijn om dezen wenk op te volgen. Men bedenke, dat men door het bezoeken van openbare gemakkelikheden niet alleen zichzelf aan besmettingsgevaar blootstelt, doch bovendien zijn naaste ingeving in gevaar brengen. Van het persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel der bevolking hangt dus in deze veel af! Intusschen kunnen wij met groote voldoening constateren, dat althans één Nederlandsch medicus den ondernemingsgeest en de durf heeft gehad het Weensche geneesmiddel

toe te passen. Het is de Amsterdamse arts Dr. Bern. S. De Smitt geweest (...) '(...) heb ik de overtuiging dat er een middel is gevonden om het kwaad te keren. En dit middel is met de noodige voorzorgen die ik gebruik, absoluut gevaarloos. Van de daken zou ik mijn collega's willen toeroepen: Doet wat ik heb gedaan. Gij kunt er alles door winnen en niets bij verliezen.' (...) En wanneer het initiatief der geneesheren ten deze niet krachtig genoeg mocht zijn, ligt het dan niet op den weg onzer regeering in het belang der volksgezondheid onmiddellijk krachtig de hand aan de ploeg te slaan? Aan dr. Smitt echter een woord van hulde en waardering voor zijn energieke plichtsgetrouw optreden! Als bijzonderheid zijn ten slotte vermeld dat deze alle persoonlijke reclame wenschte te vermijden en aanvankelijk niet wilde dat zijn naam werd gepubliceerd. Eerst op aandringen van de redactie (...) verklaarde hij zich daartoe bereid en deelde toen tevens mede, dat hij - zijn adres is Amstel 230- dag en nacht bereid is zijn collega's van advies te dienen. Een aanbod, waarvan deze naar wij hopen, in ruime mate gebruik zullen maken!" (04.11.1918)

Dr. Bern. S. Smitt wordt neergezet als een dappere held die het aangedurfd heeft om stappen te zetten die de overige nalatige en bange artsen niet durfden te zetten. De krant spreekt zeer lovend over hem en raadt andere artsen zelfs aan om zijn werkwijze te volgen. Dan publiceert het Leidsch Dagblad echter een dag later een vervolg:

"De mededeeling van den Amsterdamschen arts Dr. Bern S. De Smitt (...) veroorzaken in medische kringen nogal wat beroering, wat dit voordeel heeft, dat het publiek nu iets meer te hooren krijgt omtrent hetgeen ter bestrijding dezer ziekte gedaan wordt, waardoor ongetwijfeld een aanmerkelijk deel van de steeds toenemende ongerustheid bij de bevolking zal worden weggenomen. (...) In het Wilhelmina-Gasthuis zijn in de laatste weken een groot aantal lijdens een Spaansche griep en longontsteking behandeld en wordt nauwkeurig nagegaan oog er bepaalde geneesmiddelen zijn bij deze behandeling die voorkeur verdienen boven de anderen. Ook het sublimaat werd gebruikt en wel bij 18 patiënten. Geen der behandelende geneesheren kreeg den indruk, dat er reden bestaat dit

geneesmiddel speciaal aan te bevelen; een plotselinge genezing door de sublimaat werd niet waargenomen, bij enkele patiënten werd de temperatuur hoger na injectie, sommige patiënten bleven in denzelfden toestand, anderen stierven; dus in het algemeen waren de resultaten precies dezelfde als die welke men zag bij zieken, die met andere geneesmiddelen werden behandeld, terwijl twee patiënten, die geregeld met sublimaat behandeld werden (wegens andere ziekte) niettegenstaande deze behandeling toch Spaansche griep kregen. (...) ‘En geen verstandig mensch zal zijn meening vormen, naar wat hij waarneemt bij een enkel ziektegeval, zoals dr. De Smitt heeft gedaan. (...)’” (05.11.1918)

Alle lof voor deze dokter wordt in twijfel getrokken. De berichtgeving is een stuk neutraler en meer gericht op feitelijke uitleg van de wijze waarop men heeft geconstateerd dat sublimaat toch niet het wondermiddel is waarmee de krant de dag daarvoor nog adverteerde.

Het medisch wetenschappelijke frame draagt een vertrouwen richting de wetenschap uit en legt de focus op het vinden van de oplossing voor de epidemie.

4.2.3 Adviserend opvoedkundig

In de loop van het eerste halve jaar van de uitbraak verschijnen er berichten met adviserende toon over maatregelen vanuit de gemeente of experts. Naarmate de tijd verstrijkt gaan deze berichten van adviserend naar een belerender aard.

“In verband met de hier en daar gestelde vraag, welke voorzorgsmaatregelen er zouden kunnen worden genomen om de Spaansche griep van kantoren, magazijnen en in het algemeen plaatsen waar verscheidene personen samenwerken, te weren, wordt er van bevoegde zijde op gewezen, dat extra schoonmaakbeurten, zoowel van vertrekken als van meubilair, benevens een ruim ventileeren, ook buiten de werktijden van nut kunnen zijn.” (26.07.1918)

“Men begeve zich zo min mogelijk in zalen en vervoermiddelen, waarin tal van menschen in betrekkelijke kleine ruimte bij een zijn, zorg voor veel verse lucht in huis en betrachte vooral de zindelijkheid!” (31.07.1918)

De berichten die adviezen uiteenzetten lopen over in berichten die meer een nadruk op gevaar leggen:

“Officiële kennisgeving: “De burgemeester der Gemeente Leiden vestigt de aandacht van de ingezetenen op het gevaar, dat het bijeenkomen van een groot aantal personen in één lokaal oplevert voor het opdoen van de besmetting met-, en de verspreiding van de smetstof der zoogenaamde Spaansche griep,” (02.11.1918)

Berichtgeving krijgt ook een opvoedkundige rand, zoals kan worden opgemaakt uit een aantal voorbeelden hieronder. Het Leidsch Dagblad vraagt ‘boosdoeners’ niet ‘brutaler op te treden dan anders’ omdat de politie Spaanse griep heeft opgelopen, spreekt ook de pers zelf aan op het verspreiden van adviezen over hoe om te gaan met de ziekte vanwege een toename aan besmettingen onder de jeugd, en richt zich tot mensen die ‘mopperen’ over de maatregelen om ze tot de orde te roepen. Dit frame focust op het inperken van het gevaar van de ziekte en wordt gekenmerkt door aansprekingen in de berichtgeving vanuit de schrijver of het Leidsch Dagblad als geheel.

“Onder de Leidsche politie heeft deze ziekte ook nogal erg huisgehouden.(...) Wij deelen dit nu eerst mee, opdat de boosdoeners er geen aanleiding in zouden vinden om nog wat brutaler op te treden dan anders.” (08.08.1918)

“Een groot aantal van deze leerlingen zullen genezen patiënten zijn, die juist hun aanval van Spaansche griep hebben doorgemaakt en die daardoor een minder weerstandskrchtig lichaam, maar vooral ook een minder weerstandskrchtig zenuwstelsel zullen hebben. (...) En het is daarom dat ik de hulp van onze geheele dagbladpers en van de vakpers inroep, om met den meesten aandrang te waarschuwen tegen gevaren, die hier de leerlingen bedriegen, en ieder, die in dit opzicht invloed kan oefenen of zelf ingrijpen kan, opwekt zijn volle aandacht hier aan te wijden, opdat de schade, aan ons volk toegebracht, niet nog grooter wordt gemaakt.” (06.11.1918)

“Wij hebben daarover eerst wel hooren mopperen, een huismoeder vertolkte gisteren nog enkele der daarvoor aangeheven klachten in ons blad; maar toch gelooven wij, dat men achteraf vrij algemeen zich niet alleen gaarne bij deze maatregelen neerlegt, maar ze ook goedkeurt. (...) Bedenken wij, dat ieder onzer daartoe het beste kan medewerken, door getrouw de raadgeving, van medische zijde verstrekt, zoo als zij ook voor en na in het ‘Leidsch Dagblad’ zijn vermeld geworden te volgen. Uit een zenuwachtig, paniekwerkende stemming zou allicht een suggestieve werking kunnen voortvloeien in een voor de gezondheid ongunstigen zin. Zelfbeheersing en kalmte hebben wij in ernstige tijden vooral nodig.” (07.11.1918)

Het adviserend opvoedkundig frame wekt gevoelens van burgerlijke gehoorzaamheid en collectivisme op door een nadruk te leggen op het feit dat men samen dient te werken en de kalmte moet bewaren om de ziekte de baas te worden.

4.3 Corona framing

Bij berichtgeving van corona is inhoudelijk minder verslag te doen van gevonden frames, omdat uit de steekproefsgewijze kwalitatieve inhoudsanalyse geen veelvoud aan frames te ontdekken is, los van een aantal vergelijkingen en metaforen die berusten op taalgebruik verwant aan gewelddadige zaken zoals oorlog, moord of natuurrampen. De berichtgeving van corona valt op te splitsen in

berichtgeving gefocust op de impact van de ziekte op onderdelen van de maatschappij op kleinere schaal, en zeer feitelijke berichtgeving die voornamelijk getallen en citaten van experts over de details van de ziekte bevat. Dit is ook als een vorm van framing geïdentificeerd: een nadruk op cijfermatige informatie waarbij interpretatie, angst of geruststelling achterwege worden gelaten en er juist meer gedistancieerd wordt. Dit mogelijk vanuit een drang om controle uit te oefenen op een ziekte die op dat moment nog niet onder controle te krijgen bleek.

<i>Corona frames</i>	Culturele thematiek	Probleemdefinitie	Consequenties	Morele en emotionele basis	Oplossingen/acties	Stijlfiguren en woordkeuze
Gewelddadig	Gewelddadige aantasting van persoonlijke levenssfeer en gezondheid.	Corona is een gevaarlijke ziekte.	Veel mensen raken besmet en overlijden of houden blijvende schade over aan de ziekte.	Angst, strijdlust, machteloosheid.	- (theorie: gewelddadige framing is een vaste constructie die niet meer het doel dient oplossingen of acties uit te dragen).	Oorlog: “Getroffen”, “om zich heen grijpen”, “strijd tegen het coronavirus”, natuurramp: “epicentrum”, plaag: “overspringen”, moordenaar: “om zich heen grijpen”.
Objectiviteit	Feitelijk en cijfermatig.	Er doen zich steeds meer besmettingen, sterfgevallen en IC opnamen voor.	Men heeft geen gevoel van controle over de ziekte.	Kijken met afstand, klinisch, onpersoonlijk.	Door grip op de cijfers te krijgen, creëert men de illusie dat er grip is op de ziekte.	“IC opnamen”, “sterftecijfer” “besmettingen”, “percentage”.

4.3.1 Gewelddadig

Taalgebruik verwant aan oorlog, natuurrampen of moord wisselt elkaar af in de gewelddadige framing van corona. Het gewelddadige frame is geïdentificeerd aan de hand van voornamelijk vaste taalkundige constructies in de vorm van vergelijkingen, metaforen en personificaties.

“Het nieuwe coronavirus zou zich ook via de spijsvertering kunnen verspreiden. Eerder werd vastgesteld dat het virus zich via druppeltjes speeksel of slijm van mens op mens verspreidt. (...) zwaar getroffen provincie hoofdstad.” (02.02.2020)

“Hij waarschuwde zijn collega's dat het virus zich waarschijnlijk explosief zou gaan verspreiden binnen enkele weken.” (06.02.2020)

De verwoordingen ‘zwaar getroffen’ en “explosief” zouden beide een beeld op kunnen roepen van een gebombardeerde stad. Dit frame te midden van een neutraler bericht over de aard van het virus, legt een nadruk op hoe gevaarlijk het virus is. Het woord ‘getroffen’ wordt in diezelfde context veelal gebruikt om gebieden met een toename aan besmettingen te omschrijven.

“Het terughalen van landgenoten uit het door het nieuwe coronavirus getroffen Wuhan, doet bij menigeneen de vraag rijzen of dat wel zo verstandig is.” (03.04.2020)

“Brazilië behoort tot de landen in de wereld die het zwaarst zijn getroffen door het coronavirus.” (27.05.2020)

“Het land stond onder druk om haast te maken met het publiceren van de gegevens nu het coronavirus in de hoofdstad om zich heen grijpt.” (19.06.2020)

De ‘strijd’ tegen het virus is een rode draad in de berichtgeving over corona. Los van deze specifieke verwoording waren de berichten meestal vrij objectief en verstoken van verdere personificatie of kleurrijk taalgebruik.

“Door de noodtoestand kunnen onder andere sneller beslissingen worden genomen in de strijd tegen het coronavirus.” (29.07.2020)

Nog een vergelijking die vrij consistent in de steekproef voorkwam was die van corona als natuurramp. De verwoording ‘epicentrum van de ziekte’ die meermaals werd gevonden wees op een vergelijking met aardbevingen.

“De staat Sao Paulo is het nationale epicentrum van de pandemie en vertegenwoordigt bijna een vierde van het dodental.” (25.07.2020)

4.3.2 Objectiviteit

Verreweg het meest opvallende aan de berichtgeving over corona is de aanwezigheid van getallen in berichtgeving, en citaten van experts over wat men tot dusver weet van de ziekte. Deze cijfermatige berichtgeving is ook als een vorm van framing geduid. Het feit dat er een nadruk ligt op het zo nauwkeurig mogelijk in kaart brengen van het aantal besmettingen duidt ook op de geest van de verslaggeving. Deze cijfermatige berichtgeving zou ook kunnen worden gecategoriseerd als ‘distantiërend’.

“In Nederland is nu bij 382 personen het nieuwe coronavirus vastgesteld. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) heeft 61 meldingen over nieuwe gevallen binnengekregen van

de GGD'en, die lokaal verantwoordelijk zijn voor de bestrijding van het virus. Dat is een stijging van 19 procent.” (10. 03.2020)

“In Brazilië zijn voor de derde dag op rij een recordaantal nieuwe coronabesmettingen geregistreerd. De autoriteiten meldden vrijdag dat in een dag tijd 15.305 nieuwe gevallen zijn vastgesteld. Een dag eerder was sprake van bijna 14.000 nieuwe infecties.” (16. 05.2020)

“Het aantal nieuwe besmettingen met het coronavirus was woensdag bijna net zo hoog als tijdens de piek in april. Dat meldt de Johns Hopkins Universiteit in Baltimore. Het virus werd bij ruim 35.900 mensen vastgesteld.” (25.06.2020)

5. Conclusie

Dit hoofdstuk vormt een conclusie naar aanleiding van de resultaten uit de kwalitatieve inhoudsanalyse. Allereerst zal uiteen worden gezet hoe de framing van de drie verschillende ziekten overeenkomt en verschilt van elkaar. Specifiek wordt ingegaan op de gewelddadige framing en de adviserende/belerende framing, omdat deze vormen van framing op vergelijkbare, maar toch verschillende manieren voorkwamen in de berichtgeving. Tot slot volgen aan de hand van de vergelijking tussen de verschillende vormen van framing uitspraken over de evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in het Leidsch Dagblad.

5.1 Gewelddadige, angst en boosdoener framing

Het ‘goedaardige boosdoener’ frame van de berichtgeving van de Spaanse griep tekent zich af ten opzichte van de gewelddadige en angstframes, omdat dit frame in eerste instantie niet gewelddadig was. Het is bediscussieerbaar of het frame met het verloop van de tijd überhaupt gewelddadig werd. Voornamelijk werd het omschreven ‘karakter’ van de ziekte steeds kwaadaardiger naarmate de tijd verstreek. Dit hangt samen met de ontwikkeling van de ziekte zelf.

De berichten over cholera en corona hebben, zo blijkt uit de inhoudsanalyse, als grote gemeenschappelijke factor de gewelddadige framing. In geval van cholera diende gewelddadig taalgebruik tot het opwekken van angstige emoties. Volgens het onderzoek van Kuang et al. is dit geen wenselijke vorm van framing omdat dit paniek bij het volk zaait. (Kuang et al. 2021 p.573). Ook uit onderzoek van Stansiland en Smith kwam voort dat kleurrijke en overdreven reportages angst veroorzaken (Stanisland, Smith 2013 p.321). Vergelijkingen met moord, storm en natuurrampen zijn door de jaren heen op vergelijkbare wijze voorgekomen in de berichtgeving. Deze berichtgeving karakteriseert de ziekte als een uitheems gevaar waartegen men zich moet verzetten, wat overeenkomt met de resultaten van het literatuuronderzoek. De ziekte wordt gepresenteerd als een dreiging (Wallis en Nerlich 2005, p.2634), en dan voornamelijk een nadruk

op het uitheemse karakter van de dreiging, (Khan et al. 2021, p.643) in geval van cholera. Wat opvalt, is dat deze framing bij cholera en corona over het algemeen voorkomt in de vorm van vaste constructies. “Er woedt” een ziekte, de ziekte “heerst”, een plek is door de ziekte “getroffen”, de ziekte “eist slachtoffers”, men voert “strijd” met de ziekte, enzovoorts. Het geweldframe en angstframe van corona en cholera respectievelijk vertonen overeenkomsten met elkaar in het gebruik van vergelijkingen, metaforen en personificaties die doelen op angstaanjagende, gewelddadige concepten zoals moord, oorlog en natuurrampen. Bij coronaberichtgeving stonden voorbeelden van gewelddadige framing te midden van verder vrij objectieve, feitelijke berichtgeving. In geval van berichtgeving over cholera geldt dat er bij het angstframe sprake is van poëtisch taalgebruik. De berichtgeving staat meer in het teken van de angstaanjagende stijlfiguren.

5.2 Verwijtende en adviserende framing

Een vergelijking van de verschillende vormen van belerende of adviserende framing is relevant om tot een uitspraak over de evolutie van berichtgeving over epidemieën te komen. De manier waarop adviezen aan het volk worden gegeven in het Leidsch Dagblad is door de jaren heen veranderd.

Opvallend aan de adviserende berichtgeving van cholera, is het feit dat het volk in berichten over maatregelen opvolgen sporadisch met verwijtende toon wordt aangesproken. Deze trend is geïdentificeerd als het ‘deskundig verwijten’ frame. Voornamelijk de lager opgeleide bevolking wordt ertoe opgeroepen adviezen van experts aan te horen en te stoppen met het drinken van vervuild water. Niet alleen naar het volk is deze toon verwijtend, maar ook naar verscheidene gemeenten, die worden aangespoord beter op de hygiëne in de stad toe te zien. Die link tussen hygiëne en cholera wordt gaandeweg het verloop van de berichtgeving steeds duidelijker. De belerende, verwijtende berichtgeving moet aanzetten tot actie en verandering. Dit verschilt van de berichtgeving over de Spaanse griep en corona. Deze beide ziekten zijn wat betreft omstandigheden gelijkwaardiger en dus beter te vergelijken. Beide verspreiden zich door de lucht en van persoon op persoon, in plaats van via vervuild drinkwater. Al was men nog niet volledig op de hoogte van alle

details rondom de ziekte, in 1918 wist men wel dat contact tussen grote groepen mensen beter vermeden kon worden. Dat is dus het voornaamste verschil tussen de belerende of adviserende vormen van framing: in geval van cholera werd er aangespoord tot verandering, maar in geval van corona en de Spaanse griep was er meer sprake van inperking van het gevaar en schadebeperking.

Adviserende framing bij berichtgeving over de Spaanse griep bevatte relatief ingewikkelde medische terminologie die niet of nauwelijks werd toegelicht. Dit vormt een contrast met de berichtgeving over corona. Daar werd later in de berichten meer context gegeven over de ziekte en het medisch jargon waarmee men pas onderzochte kenmerken van de ziekte omschrijft. Bij cholera is in de adviserende framing geen aantoonbare nadruk op de wetenschappelijke kant van de epidemie. Samenhangend met de gewelddadige frames is er wel een nadruk op angst en wordt er onrust en gebrek aan vertrouwen geuit jegens de wetenschap in berichtgeving over cholera. Ook uit bepaalde berichten over de Spaanse griep blijkt dat men nog zoekende was naar juiste wetenschappelijke protocollen en handswijzen. De Spaanse griep vormt wat dat betreft een overgangperiode tussen de cholera en de corona berichtgeving. Aan de ene kant is er sprake van meer medisch jargon en staat men op het punt belangrijke medisch wetenschappelijke ontdekkingen te doen, aan de andere kant is er nog sprake is van onwetendheid en gebrek aan duidelijke medische richtlijnen. De berichtgeving van de Spaanse griep bestond uit een afwisseling van berichten met dan wel poëtischer en subjectievere toon, zoals overwegend het geval bij berichtgeving van cholera, dan wel feitelijke en afstandelijke berichten zoals bij corona. De coronaberichtgeving is voornamelijk feitelijk en onpersoonlijk, afgewisseld met diepgaandere opiniestukken, maar de toon is niet sterk belerend.

5.3 Evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën

Om uitspraken te doen over de evolutie van crisisberichtgeving over epidemieën in de geschiedenis van het Leidsch Dagblad is in dit onderzoek een kwalitatieve inhoudsanalyse gedaan naar framing. Uit de resultaten bleek dat er in de framing een verloop is te zien van berichten die gericht zijn op

het opwekken van bepaalde emoties zoals angst, naar meer feitelijke presentatie van het nieuws. Cholera berichtgeving is poëtischer van aard en beroept zich op angstige emoties. Van angstig ging de toon van de berichten naar oplossingsgericht zodra de link tussen hygiëne en cholera duidelijker werd. De Spaanse griep werd geframed als een persoon met een karakter dat steeds kwaadaardiger werd naarmate de tijd verstreek. De framing van de ziekte bleek nauw verwant aan de ziekte zelf, en dan voornamelijk het verloop van de ziekte. Bij corona was in de berichtgeving een splitsing te zien tussen feitelijke, objectieve berichtgeving en maatschappelijk georiënteerde berichtgeving over kleinschalige zaken verwant aan het virus. Op basis van deze resultaten is als theorie gedestilleerd dat de framing van persoonlijk naar onpersoonlijk is geëvolueerd. De framing van cholera is angstig en verwijtend. Bij de Spaanse griep is een overgang zichtbaar van de persoonlijkere, emotionele framing naar wetenschappelijkere en objectieve framing. Aan de ene kant wordt de ziekte nog altijd gepersonifieerd, aan de andere kant ligt er meer nadruk op medisch jargon. De berichtgeving over corona is voornamelijk feitelijk en objectief, bevat voor het grootste deel meningen van experts en is niet op eenzelfde wijze belerend of adviserend zoals de berichtgeving van cholera en de Spaanse griep. Dit is wellicht vanwege een verschuiving in de taak van het Leidsch Dagblad als informatieverschaffer naarmate de overheid zelf kanalen ontwikkelde voor het verspreiden van informatie in de vorm van websites, apps en persconferenties op de televisie. Toch is de berichtgeving van corona gekleurd vanwege gewelddadige framing in de vorm van vaste taalkundige constructies. Mogelijk zijn deze constructies gewoontes geworden, en zijn ze deel uit gaan maken van de taal waarmee journalisten epidemieën omschrijven.

6. Discussie

6.1 Belangrijkste resultaten

Uit de kwalitatieve inhoudsanalyse kwam een aantal frames naar voren. Voor cholera waren dat angst en deskundig verwijten. Voor Spaanse griep: goedaardige boosdoener, medisch wetenschappelijk, adviserend opvoedkundig. Voor corona: gewelddadig en objectief.

Choleraberichtgeving was poëtischer van aard en beruste veelal op het opwekken van emoties zoals angst. Belerende berichten hadden een verwijtende toon richting het volk, en dan voornamelijk de lager opgeleide bevolking, maar ook de gemeente, met als uitgangspunt het verbeteren van de hygiënische situatie.

Berichtgeving van de Spaanse griep bevatte zowel framing waarbij personificatie een belangrijke rol speelt, zoals het geval bij het goedaardige boosdoener frame, als framing met wetenschappelijkere toon, met ingewikkeld medisch jargon. Belerende berichten waren opvoedkundiger van aard en zetten maatregelen uiteen.

Coronaberichtgeving bevatte ook gewelddadige framing in de vorm van vergelijkingen met oorlog en personificatie van de ziekte als moordenaar. Verder lag er in de berichtgeving een nadruk op cijfermatige informatie.

Geconcludeerd is dat er een algemeen verloop te constateren is in de berichtgeving van epidemieën in het Leidsch Dagblad. De berichtgeving was ten tijde van de cholera uitbraak uit 1866 persoonlijker en meer gericht op de angst waarin men zich bevond in de verwoede poging tot het begrijpen van de ziekte. Ten tijde van de Spaanse griep, in 1918, had de wetenschap vorderingen gemaakt, wat ook in de berichtgeving terug te zien is. Er wordt nog altijd naar de ziekte gerefereerd alsof deze een persoon is, maar er verschijnt ook berichtgeving die de wetenschappelijke, objectievere kant van het probleem tracht te belichten. Deze objectievere houding ten aanzien van de ziekte draagt de boventoon in berichtgeving over corona. Berichtgeving is inhoudelijk divers, minder emotioneel en over het algemeen onpersoonlijker.

6.2 Beperkingen

Een van de voornaamste beperkingen van dit onderzoek is het feit dat de drie ziekten medisch gezien van elkaar verschillen. Corona en de Spaanse griep zijn vergelijkbaarder met elkaar omdat dit beide virale longziekten zijn, maar cholera is een bacteriële ziekte die de darmen aantast. Dit gegeven zou een aantal verschillen in de berichtgeving kunnen verklaren zoals het feit dat geconstateerd is dat choleraberichtgeving meer aanspoorde tot verbetering van hygiënische omstandigheden in de steden, terwijl corona en de Spaanse griep beide meer nadruk legden op het voorkomen van contact tussen mensen, en dus meer een maatschappelijke focus. Dit zou een reden kunnen zijn dat de framing bij de Spaanse griep en corona meer een nadruk legt op het vormen van een gemeenschappelijk front, terwijl dat bij cholera niet uit de analyse naar voren kwam.

Zo is ook relevant om op te merken dat de ziekten zich ten tijde van de berichtgeving uit de verscheidene corpora niet precies in hetzelfde moment van ontwikkeling van de epidemie bevonden. Aanvankelijk was de Spaanse griep vooral een doorsnee griepvirus, maar bij de tweede golf begon men massaal te lijden aan hevige longontstekingen. Van de drie ziekten is de Spaanse griep epidemie in die zin de enige waarvan men aanvankelijk dacht dat het met een sisser af zou lopen. De onderzochte berichtgeving van cholera betrof de vierde golf, en de berichtgeving van corona betrof de periode nadat men al op de hoogte was van de ramp in China. Van deze beide ziekten had men de destructieve gevolgen dus al eerder ervaren. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het goedaardige boosdoener frame, het verloop van dit frame, en de reden dat zo'n vergelijkbaar verloop in de framing niet bij de andere ziekten geconstateerd is.

6.3 Nadere interpretatie resultaten

Eigenschappen van de framing kunnen samenhangen met de medische context van de ziekte, maar ook historische of culturele context spelen een rol in de waargenomen overeenkomsten en verschillen. Hieronder volgt een aantal theorieën over mogelijke verklaringen voor het voorkomen of ontbreken van bepaalde vormen van framing.

6.3.1 Verklaring van verschillen en overeenkomsten in framing

Vergelijkingen met oorlog zijn op minder uitgebreide wijze aanwezig bij de berichtgeving over Spaanse griep ten opzichte van cholera en corona, en om die reden dus ook niet in de framingmatrix opgenomen voor de Spaanse griep. Dit zou mogelijk te maken kunnen hebben met het feit dat Europa zich in 1918 in de Eerste Wereldoorlog bevond, en de journalisten van het Leidsch Dagblad zulk soort metaforen en vergelijkingen in het licht van de toenmalige omstandigheden ongepast of ongeschikt vonden.

Bij corona lijken de gewelddadige frames meer te dienen ter kleuring van de berichtgeving, in plaats van dat de vergelijkingen en metaforen de boventoon voeren zoals meer het geval bij choleraberichtgeving. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de angst die deze frames opwekken bij cholera voelbaarder was, omdat men overwegend het minste wist over cholera ten opzichte van de algemene kennis over de respectievelijke ziekten in de andere twee tijdperken. Cholera was een onbekend gevaar en om de angst voor dit onbekende gevaar in woorden te vatten was er wellicht meer noodzaak om vergelijkingen te maken met andere gevaren waar men wel een concreter beeld bij had zoals oorlog of moord.

Het feit dat er geen belerende of adviserende framing uit de analyse voor corona is gekomen, zou samen kunnen hangen met het feit dat er een verschuiving is opgetreden in de taak van het Leidsch Dagblad als informatieverschaffer naarmate de overheid zelf kanalen ontwikkelde voor het verspreiden van informatie in de vorm van websites, apps en persconferenties op de televisie. Bij de Spaanse griep is de adviserende framing over het algemeen opvoedkundiger van aard ten opzichte van de meer verwijtende toon van de cholera frames. Het volk wordt meer moed in gesproken bij berichtgeving van de Spaanse griep. In geval van corona is er überhaupt minder sprake van opsommingen van maatregelen, mogelijk omdat de Rijksoverheid zelf al kanalen had om deze maatregelen te verkondigen, anders dan in het geval van de Spaanse griep of cholera. Wat dat betreft is een belangrijk verschil in de berichtgeving tussen de twee vroegere perioden en het

heden het feit dat er inmiddels meer mogelijkheden tot communicatie met het volk zijn ten opzichte van vroeger. Ook is de wereld kleiner geworden omdat informatie van ver binnen een seconde overal ter wereld kan zijn dankzij het internet. Deze beide ontwikkelingen hebben effect gehad op de manier waarop nu wordt bericht over een epidemie ten opzichte van vroeger. De berichten uit het Leidsch Dagblad hebben een focus op de maatschappij op zowel kleine als grote schaal.

Berichtgeving over allerlei zaken, zowel sterk als vaag verwant aan corona wisselt af met berichtgeving over wereldleiders, gezondheidsorganisaties en getallen met betrekking tot het aantal IC opnamen. In geval van de Spaanse griep en cholera was er meer noodzaak om ook de praktische kant van maatregelen te belichten, omdat de krant een belangrijk vorm van communicatie met het volk was. In het heden heeft de overheid eigen kanalen en wegen, wat op een bepaalde manier geleid heeft tot meer vrijheid voor het Leidsch Dagblad in onderwerpkeuze. Dit beïnvloedt ook de framing. De communicatie vanuit de overheid kan de angstige gevoelens, de maatregelen en de nieuwste wetenschappelijke vondsten behelzen, de krant krijgt een meer contemplatief karakter, en dit is in de framing van corona terug te zien.

Zo zou de Rijksoverheid meer aspecten van de framing beïnvloed kunnen hebben. “De strijd tegen het coronavirus” is een mantra dat veelal als kernzin in berichtgeving te vinden was. Mogelijk volgde deze vergelijking met oorlog uit de pr-strategieën van de Nederlandse overheid, die het volk ervan wilde overtuigen zich als een geheel in te zetten om de ziekte de baas te worden. De slogan die standaard onder berichten van de Rijksoverheid te vinden was, is: “Alleen samen krijgen we corona onder controle”. Er werd ingespeeld op een gevoel van vereniging en groepsverband. Een gezamenlijke strijd waarbij eenieder zich voor een gemeenschappelijk doel moet inzetten. Het ‘onder controle krijgen’ van een ziekte zou qua beeldspraak kunnen doen vermoeden dat corona een soort wild dier is dat in toom gehouden moet worden. In hoeverre de framingkeuzes van de overheid de framing van het Leidsch Dagblad hebben beïnvloed, valt buiten de perken van dit onderzoek, maar dit is een factor om mee te nemen bij onderzoek naar het tot stand komen van de frames.

6.3.2 Het effect van gewelddadige framing

Gewelddadige framing, zo bleek ook uit het literatuuronderzoek, speelt een belangrijke rol bij de verslaggeving van epidemieën. Wat opviel aan de manier waarop gewelddadige framing in corona berichtgeving geïntegreerd werd, is het feit dat de eerdergenoemde vaste gewelddadige taalconstructies, die een soort uitdrukkingen zijn geworden, vrij sporadisch te midden van drogere, objectieve berichtgeving te vinden waren. Berichten over het aantal besmettingen of IC opnamen werden over het algemeen puur cijfermatig en feitelijk geframed, maar bevatten wel constructies als ‘getroffen steden’ of ‘de ziekte grijpt om zich heen’. Dit wekt de indruk dat zulk soort vaste constructies sluipenderwijs toetreding tot puur feitelijke berichtgeving vinden. Zulke frames dragen bij aan het vormen van de publieke opinie over de algehele situatie, zoals te zien bij de framing van cholera, waar angstige emoties nog extremer werden opgewekt door middel van dit soort gewelddadige framing. De vraag wordt dan of de journalist zich ervan bewust is dat deze framing de feitelijke berichtgeving toch kleurt en de ziekte neerzet als iets kwaadaardigs of gewelddadigs, of dat de gewelddadige framing zodanig deel is uit gaan maken van het jargon waarmee men epidemieën omschrijft, dat het in de berichtgeving haast onmisbaar is geworden. De sporadische maar toch consequente aanwezigheid van vaste gewelddadige framingconstructies door de tijd heen, zou aan kunnen duiden dat bepaalde vergelijkingen en metaforen deel zijn gaan uitmaken van het standaard taalgebruik waarmee men over epidemieën bericht, zonder dat de journalist of zelfs de lezer er erg in heeft dat zulk soort framing een interpretatief effect op de lezer heeft.

6.4 Suggestie vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek zou verder uit kunnen diepen in hoeverre de gewelddadige framing van epidemieën in het Leidsch Dagblad inmiddels nog effect heeft op de lezer, of dat men zich na twee eeuwen aan vaste uitspraken en vergelijkingen met oorlog, stormen, natuurrampen en moordenaars niet meer van de implicaties van deze frames bewust is.

Bibliografie

Beekman, E. (2022). "Journalistiek in Leiden." Universiteit Leiden, Leiden.

Berinsky, A. J., & Kinder, D. R. (2006). Making Sense of Issues Through Media Frames: Understanding the Kosovo Crisis. *The Journal of Politics*, 68(3), 640–656.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2006.00451.x>

Boetzkes, W. (2020). *Plotse vergankelijkheid: Epidemieën in geschiedenis, kunst en cultuur*.
Posterheide Brabant.

Burla, L., Knierim, B., Barth, J., Liewald, K., Duetz, M., & Abel, T. (2008). From Text to Codings: Intercoder Reliability Assessment in Qualitative Content Analysis. *Nursing Research* (New York), 57(2), 113–117. <https://doi.org/10.1097/01.NNR.0000313482.33917.7d>

Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing Theory. *Annual Review of Political Science*, 10(1), 103–126. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054>

Couthino, R. (2020). *Elementaire Deeltjes 67: Epidemieën en Pandemieën*. Athenaeum - Polak & Van Gennep.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>

Entman, R. M. (2007). Framing Bias: Media in the Distribution of Power. *Journal of Communication*, 57(1), 163–173. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x>

Espinoza, M. I. (2021). Conflicting diagnostic and prognostic framing of epidemics? Newspaper representations of dengue as a public health problem in Peru. *Social Science & Medicine* (1982), 289, 114398–114398. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114398>

Gorp, B. van, Olthuis, G. ., Vandekeybus, A., & Gorp, J. L. P. van. (2021). Frames and counter-frames giving meaning to palliative care and euthanasia in the Netherlands. *BMC Palliative Care*, 20(1), 79–79. <https://doi.org/10.1186/s12904-021-00772-9>

Goudsmit, J. (2021). *Vrij van corona: Het begin van een nieuw tijdperk*. Uitgeverij Pluim.

Graneheim, U. H., Lindgren, B.-M., & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse Education Today*, 56, 29–34. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.002>

Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>

Kahambing, J. G. S. (2021). Metonymies, metaphors and/or language reconsiderations for sustainability during COVID-19. *Journal of Public Health* (Oxford, England), 43(4), e753–e755. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdab141>

Khan, Z., Iwai, Y., & DasGupta, S. (2021). Military metaphors and pandemic propaganda: unmasking the betrayal of ‘Healthcare Heroes’. *Journal of Medical Ethics*, 47(9), 643–644. <https://doi.org/10.1136/medethics-2020-106753>

Koetsenruijter, & Van Hout. (2018). *Methoden voor journalism studies*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Kott, A., & Limaye, R. J. (2016). Delivering risk information in a dynamic information environment: Framing and authoritative voice in Centers for Disease Control (CDC) and primetime broadcast news media communications during the 2014 Ebola outbreak. *Social Science & Medicine* (1982), 169, 42–49. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.09.029>

Kuang, Y., Xu, M.-X., Yang, S.-W., Ding, Y., Zheng, R., Taplin, J., & Li, S. (2021). Which Information Frame is Best for Reporting News on the COVID-19 Pandemic? An Online Questionnaire Study in China. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 563–574. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S309146>

Lee, S. T., & Basnyat, I. (2013). From Press Release to News: Mapping the Framing of the 2009 H1N1 A Influenza Pandemic. *Health Communication*, 28(2), 119–132. <https://doi.org/10.1080/10410236.2012.658550>

Lefebvre, B. (1989). La recherche qualitative et l'analyse de contenu en éducation. *Canadian journal of education*, 14(3), 381–386.

Maas, N. (1996). De drukker-uitgever A.W. Sijthoff (1829-1913): *Nieuw Letterkundig Magazijn*, Jaargang 14, 35-41.

Nwakpu, E. S., Ezema, V. O., & Ogbodo, J. N. (2020). Nigeria media framing of coronavirus pandemic and audience response. *Health Promotion Perspectives*, 10(3), 192–199. <https://doi.org/10.34172/hpp.2020.32>

Platto, S., Xue, T. & Carafoli, E. COVID19: an announced pandemic. *Cell Death Dis* 11, 799 (2020). <https://doi.org/10.1038/s41419-020-02995-9>.

Shih, T.-J., Wijaya, R., & Brossard, D. (2008). Media Coverage of Public Health Epidemics: Linking Framing and Issue Attention Cycle Toward an Integrated Theory of Print News Coverage of Epidemics. *Mass Communication & Society*, 11(2), 141–160.
<https://doi.org/10.1080/15205430701668121>

Spinney, L. (2017). *De Spaanse Griep: Hoe de pandemie van 1918 de wereld veranderde*. De Arbeiderspers.

Staniland, K., & Smith, G. (2013). Flu frames. *Sociology of Health & Illness*, 35(2), 309–324.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2012.01537.x>

Thibodeau, P. H., & Boroditsky, L. (2013). Natural Language Metaphors Covertly Influence Reasoning. *PloS One*, 8(1), e52961–e52961. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0052961>

Wallis, P., & Nerlich, B. (2005). Disease metaphors in new epidemics: the UK media framing of the 2003 SARS epidemic. *Social Science & Medicine* (1982), 60(11), 2629–2639.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.11.031>

Wicke, P., & Bolognesi, M. M. (2020). Framing COVID-19: How we conceptualize and discuss the pandemic on Twitter. *PloS One*, 15(9), e0240010–e0240010.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240010>

Yu, J., Lu, Y., & Muñoz-Justicia, J. (2020). Analyzing Spanish News Frames on Twitter during COVID-19-A Network Study of El País and El Mundo. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5414. <https://doi.org/10.3390/ijerph17155414>